

פרקי הלימוד בהיסטוריה 70%

"עם שאינו מכבד את עברו
גם ההווה שלו דל
- ועתידו לוט בערפל"
יגאל אלון

לאומיות

ליקטה וכתבה: ניצה סיילס, עמל מח"ט טבריה
עריכה ומפות חשיבה: רפאלה בלס
ייעוץ: דרורית נדר

המינהל לפדגוגיה, תשפ"א 2020

תלמידים ומורים יקרים שלום רב!

רשת עמל שואפת לקדם את המוביליות החברתית של תלמידי שח"ר, תוך השקעה מתמדת ביישום עקרונות ודרכי הוראה המבוססים על הפדגוגיה הטיפולית.

אנו מאמינים שעבודה משולבת בתחום הרגשי והלימודי, לצד אמונה ביכולותיו של כל תלמיד להצליח, הם המפתח להשתלבותם של התלמידים בחברה והתקדמותם בעולם התעסוקה, ובאתגרים העתידיים.

העמידה המוצלחת בבחינות הבגרות, היא משימה משמעותית, המחזקת בקרב התלמידים את תחושת המסוגלות ו"פותחת דלתות" להגשמת משאלותיהם, ולמימוש הפוטנציאל.

אנו רואים בכל מחנכת/מורה מקצועי/ת דמות מפתח בהובלת התלמידים להצלחה לימודית, רגשית וחברתית. ושמים להעניק לתלמידים כלים ייחודיים, שיסייעו להם להצליח במגוון מקצועות הלימוד, ובכלל זה מקצועות רבי מלל, שמציבים אתגר וקושי לתלמידים רבים.

מסיבה זו, בחרנו לצאת בסדרה של חוברות לימוד, המתמצות את פרקי הלימוד ומנגישות אותם בצורה בהירה ונוחה לתלמידים. לפניכם חוברת היסטוריה ראשונה, העוסקת בפרק "לאומיות", ומלווה את תהליך הלמידה בהובלת המורה. החוברת מותאמת ללמידה סינכרונית, אך מתאימה מאד כחומר נלווה בעתות של למידה היברידית או למידה מרחוק. בסוף החוברת תוכלו למצוא נספח העוסק באסטרטגיות למידה, וכן הפניות לקישורים, מצגות ומקורות נוספים.

דוגמאות לדרכי הוראת היסטוריה "מרחוק", תוכלו למצוא [כאן](#) באתר המפמ"ר

ברצוני להודות לניצה סילס ולרפאלה בלס על הכתיבה והעריכה, וכן לדרורית נדר ולרמי אמיתי, על הייעוץ והסיוע, אשר תרמו ליציאתה לאור של החוברת. אנו תקווה שהחומרים שפיתחנו יסייעו לתלמידים להתמודד עם לימודי ההיסטוריה, ולעבור בהצלחה רבה את בחינות הבגרות

בברכה,

ד"ר רונית אשכנזי

סמנכ"ל וראש מינהל פדגוגיה

רשת עמל

שלום רב למנהלים ולמורים להיסטוריה,

כחלק מהסיוע המקצועי שאותו אנו מעניקים למורים, אנו שמחים להעביר אליכם את החוברת הראשונה בסדרה "פרקי הלימוד בהיסטוריה במסגרת לימודי 70%", שהוכנה ע"י **ניצה סיילס** ממח"ט טבריה, ונערכה ע"י **רפאלה בלס** מהמינהל לפדגוגיה.

החוברת מיועדת להקל על המורים המלמדים בכיתות אגף שח"ר, ולסייע לתלמידים למקד את תכני הלמידה, על מנת שיוכלו לעמוד בהצלחה בבחינות הבגרות. נציין שהפרקים הותאמו לתוכנית הלימודים המיוחדת לשנת תשפ"א (שנת הקורונה), אם בשנים הבאות ישתנו פרקי הלימוד, נתאים את החוברת בהתאם.

נשמח לקבל את הערותיכם והארותיכם

במהלך השנה אנו מתכוונים להפיק חוברות דומות במקצועות רבי מלל נוספים.

תודתי ל**ניצה** על הכתיבה, ל**רפאלה** על העריכה ול**דרורית נדר** על הייעוץ
לפניכם החוברת הראשונה העוסקת ב - **לאומיות**

ב ב ר כ ה,

ד"ר רמי אמיתי, מנהל תחום כ"א בהוראה

המינהל לפדגוגיה

2020

פרק ראשון: הלאומיות בישראל ובעמים, ראשית הדרך עד 1920

5-8.....מבוא להוראת נושא הלאומית.....

8-11.....הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19.....

רעיונות חדשים :

- השפעת עקרונות תנועת ההשכלה
- השפעת התנועה הרומנטית

אירועים היסטוריים:

- המהפכה הצרפתית וכיבושי נפוליאון

תהליכים חברתיים כלכליים:

- תופעת החילון
- המודרניזציה (המהפכה התעשייתית)

11-15.....**המאפיינים ודפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות שהתגבשו במאה ה-19 באירופה.....**

- המאפיינים של מנהיגי התנועות
- תחומי הפעולה של התנועות הלאומיות
- שלבי ההתפתחות של הפעילות הלאומית
- הגורמים המסייעים והגורמים המעכבים למימוש יעדי התנועות הלאומיות

16-17.....**התנועה הלאומית היהודית המודרנית – הציונות ומאפייניה העיקריים.....**

- הגורמים לצמיחתה ולהתארגנותה של התנועה הציונית

17-23.....**פועלו של בנימין זאב הרצל לבניית התנועה הציונית ולארגונה.....**

- תחנות בחייו של הרצל: בעיית היהודים והפתרון בספרו "מדינת היהודים".
- הקונגרס הציוני הראשון ותכנית באזל.
- הקמת המסגרות הארגוניות למימוש מטרות התנועה.
- ניסיונותיו של הרצל לקבל צ'רטר.
- יכוח אוגנדה.

23-35.....**פעולותיהם של הציונים בארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה.....**

- העלייה לארץ ישראל עד מלה"ע ה-1: סיבות וקשיים.
- הקמת צורות התיישבות חדשות : מפת ההתיישבות.
- הקמת מסגרות חברתיות – פוליטיות
- הקמת מסגרות ביטחוניות : השומר.
- אישים וארגונים שסייעו לפעילות הציונית
- תרבות וחינוך עברי: "מלחמת השפות", פעילותו של אליעזר בן יהודה.

35-39.....**הצהרת בלפור.....**

40-43.....**נספח א': קישורים, מצגות, וסרטונים, שיעורים מצולמים.....**

44-45.....**נספח ב' : אסטרטגיות למידה.....**

הלאומיות בישראל ובעמים

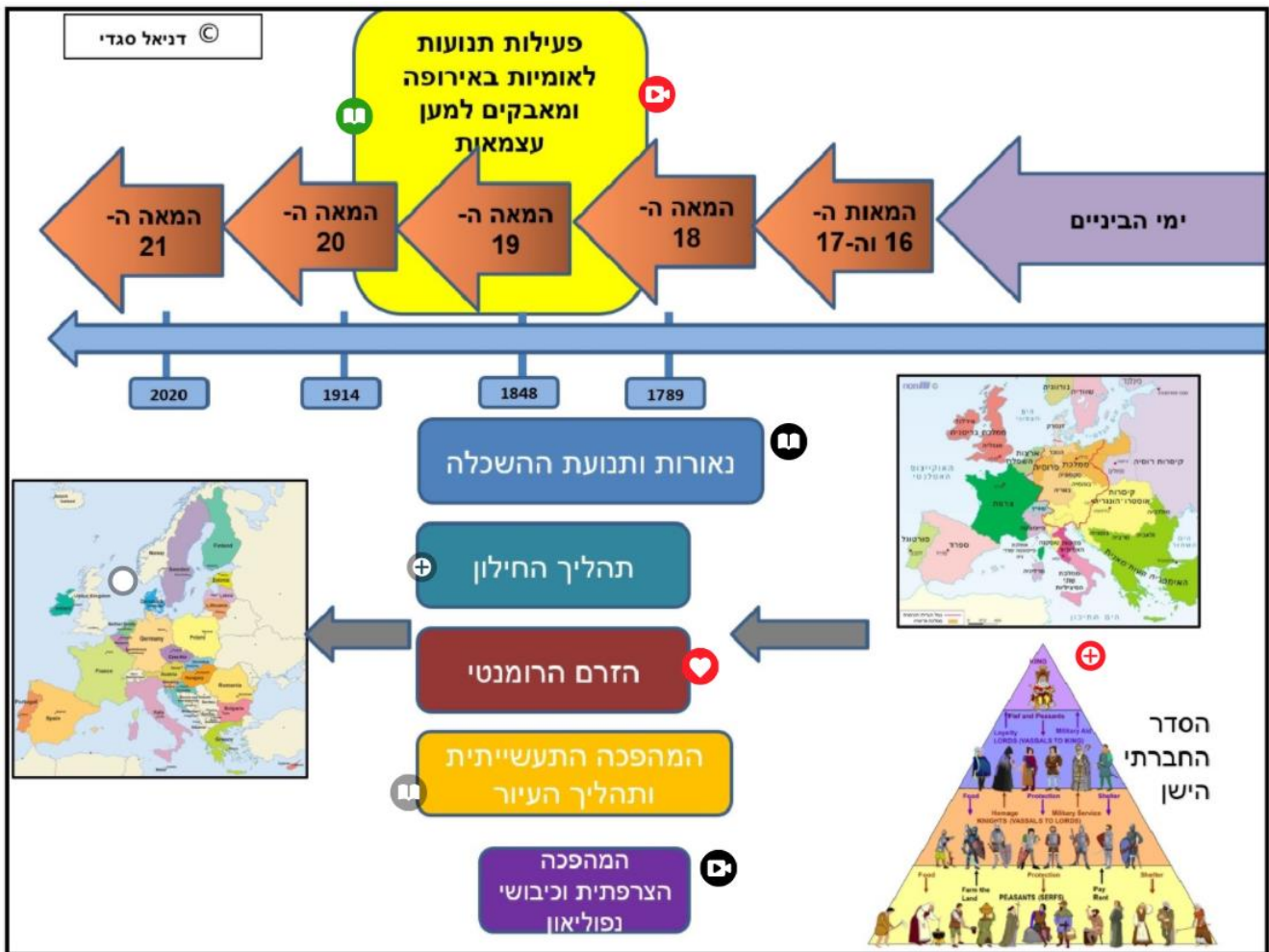
ראשית הדרך עד 1920

המהפכה הצרפתית 1787-1799

נפילת הבסטיליה ב-14 ביולי, ציורו של ז'אן-פייר הואל, 1789

תמונה: ויקיפדיה

תמונה אינטראקטיבית בטינגלינק באדיבות דניאל סגדי, [נא לחצו על הקישור](#) או סרקו את הקוד כדי לקבל נקודות חמות

מבוא להוראת נושא הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19

מושגי בסיס

לאום: קבוצת אנשים הקשורה על-ידי מאפיינים תרבותיים משותפים: שפה, מנהגים ומסורות, עבר משותף, מוצא משותף, סמלים. לקבוצת אנשים זו יש קשר לשטח מסוים (למולדת שלהם) ושאיפה להגדרה עצמית וריבונות על שטח (שאיפה לחיות במדינה עצמאית משלהם).

לאומיות: תופעה שהחלה להתפשט בעולם בסוף המאה ה-18. וכוללת שני מרכיבים עיקריים:

1. קבוצות של אנשים רוכשות זהות משותפת: בני אותו העם מתגבשים סביב תחושת הזיקה (קשר) שלהם ללאום וסביב הרגש הלאומי של בני הקבוצה.
2. שאיפה של בני הלאום להגדרה עצמית במסגרת מדינה (כלומר, להיות עצמאים במדינה משלהם).

מה מלכד את בני אותו הלאום?

התנועות הלאומיות מצאו מרכיבים תרבותיים משותפים שונים והדגישו אותם כדי ליצור תחושת שייכות ללאום וכך לקשור וללכד את בני אותו הלאום. כדי להצליח לעשות זאת, התנועות הלאומיות מראות לאנשים את הזיקה (הקשר) ביניהם. באמצעות הדגשת המשותף התנועות הלאומיות הצליחו ליצור קשר חזק בין חברי הלאום, כמו 'דבק' שמאחד את העם. המאפיינים המשותפים שמלכדים את הלאום הם:

- **שפה:** את הלאום מאחדת שפה משותפת שהיא שפה רשמית ומדוברת במדינה.
- מנהגים ומסורות: הלאום התגבש סביב מנהגים, סיפורים ואגדות עם שהועברו מדור לדור, מיתוסים, מאכלים, ועוד. המנהגים והמסורות משותפים לכל בני הלאום ולכן הם מלכדים אותו.
- **זיקה למולדת:** הלאום מתגבש סביב ארץ שמכונה מולדת. המולדת שייכת לעם ובה הוא בונה את תקוותיו לעתיד. התנועות הלאומיות קושרות את העם לארצו וגורמות לו להילחם עליה.
- **היסטוריה:** ההתלכדות הלאומית מבוססת על חיבור של העם לעברו- הסכמות על אירועים חשובים בעבר, מנהגים דגולים ויצירת זיכרון משותף וקשר לעבר שמאחדים את העם כולו.
- **השאיפה לחיות במדינה עצמאית:** שאיפת חברי הלאום הייתה להקים מדינה ריבונית (עצמאית) ששייכת ללאום. על-מנת לעשות כך, חברי הלאום היו צריכים להפיל מלכים, לסלק שליטים זרים ולשנות גבולות. מטרה זו הפכה להיות של כל הלאום והיא איחדה אותו.

מה היו השינויים שיצרה הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19?

מסגרות השתייכות חדשות - עד להופעת הלאומיות רוב בני האדם הרגישו שייכות לקבוצה הדתית, המעמדית, הכפרית והמשפחתית בה חיו. עם הופעת הלאומיות תחושת השייכות למסגרות הישנות נחלשה ואנשים רבים החלו להרגיש שייכות בעיקר ללאום שלהם. כלומר, יותר משראו את עצמם בני האדם כשייכים למעמד מסוים, כנתינים של מלך מסוים או בני דת מסוימת, אנשים רבים החלו לתפוס את עצמם כשייכים קודם כל ללאום שלהם. העובדה שאדם הוא צרפתי, גרמני, וכו' היא מה שמגדיר את הזהות שלו.

התגבשותן של מסגרות חברתיות, פוליטיות ותרבותיות

החל מהמאה ה-18, קמו באירופה תנועות לאומיות. התנועות הלאומיות פעלו בתחומים שונים:

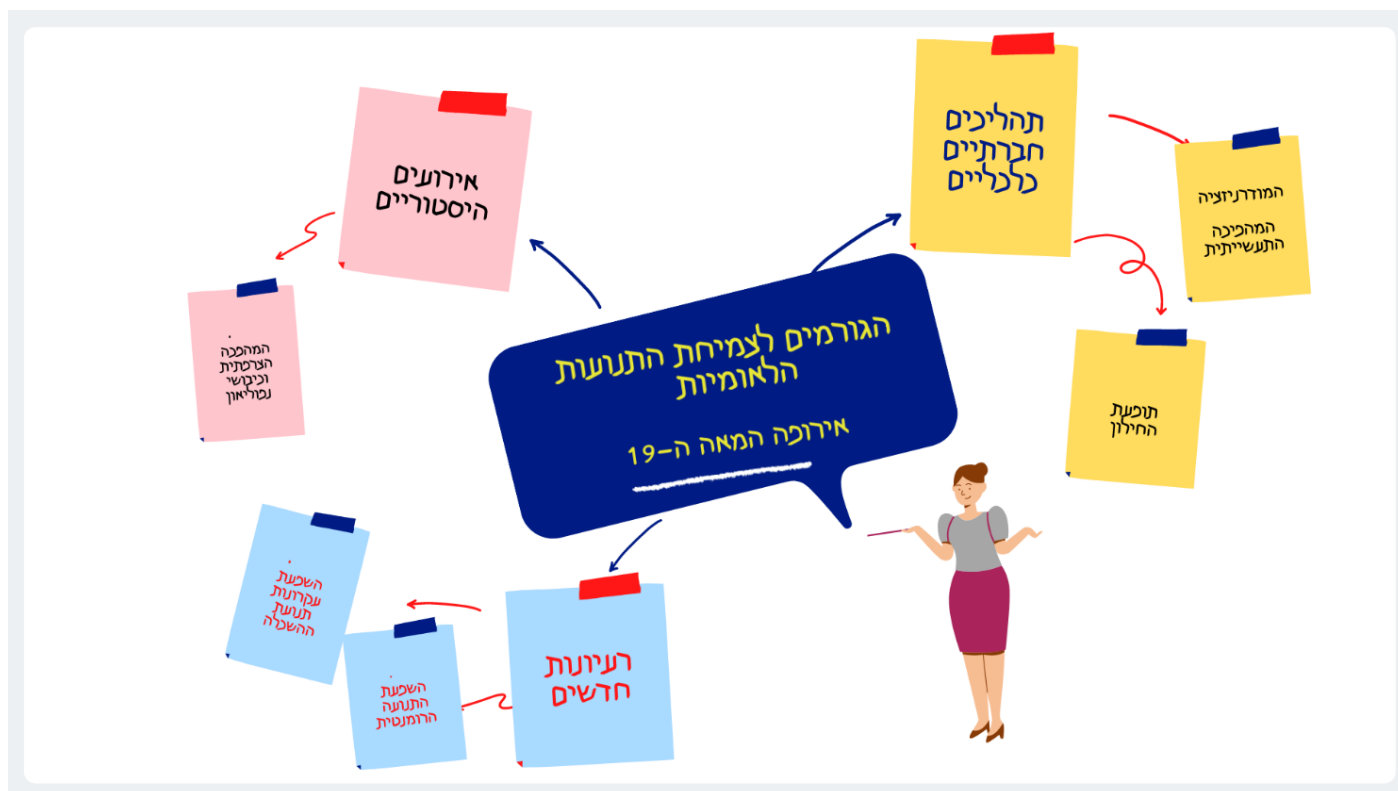
- **בחינה חברתית**- התנועה הלאומית דגלה בשוויון ופעלה לביטול המעמדות הישנים (מלך, אצולה, כמורה ומעמד שלישי).
- **מבחינה פוליטית**- התנועות הלאומיות שאפו להקמת מדינת לאום, בה השליטה תהיה בידי בני הלאום, ולכן פעלו כנגד כל מי שהתנגד לכך.
- **בחינה תרבותית**- התנועות הלאומיות הדגישו את המאפיינים התרבותיים המסורתיים המשותפים לבני הלאום כמנהגים ומאכלים, שפה והיסטוריה. כמו כן, התנועות הלאומיות יצרו סמלים לאומיים כמו דגל והמנון שגרמו לתחושת שייכות וגאווה לאומית.

שינויים במפה המדינית של אירופה: בעקבות פעילותן של התנועות הלאומיות החלוקה הישנה של אירופה לממלכות השתנתה ובמקומן קמו מדינות לאום. ניתן לציין שני שינויים עיקריים אשר התרחשו במפת אירופה בין השנים 1815-1920:

- **איחוד נסיכויות** - במקומות בהם בני הלאום היו מפוזרים בנסיכויות שונות, התנועות הלאומיות פעלו לאיחוד נסיכויות אלו למדינה אחת, בעלת שלטון מרכזי. לדוגמא, מכיוון שבני הלאום הגרמני היו מפוזרים בנסיכויות רבות, התנועה הלאומית הגרמנית נאבקה להקמת מדינה גרמנית עצמאית שהוקמה בשנת 1871.
- **פירוק אימפריות** - בשל השאיפה של לאומים רבים להקים מדינת לאום, אימפריות ישנות בהן חיו – לאומים רבים התפרקו למדינות לאום שונות. לדוגמא, האימפריה האוסטרו-הונגרית, בה חיו בני הלאום האוסטרי, ההונגרי ועוד, התפרקה למדינת אוסטריה ומדינת הונגריה.

הגורמים לצמיחת הלאומיות המודרנית

כיצד השפיעו גורמים אלה על גיבוש תופעת הלאומיות ועל צמיחת התנועות הלאומיות באירופה במאה 19

רעיונות חדשים

תנועת ההשכלה:

תנועה זו, שבראשה עמדו סופרים, פילוסופים ואמנים, התפתחה במאה ה-18 והדגישה את העמדת האדם במרכז ולא האל, כלומר: אנשי התנועה טענו כי בעזרת תבונת האדם ניתן יהיה להבין את העולם, לבקר (מלשון ביקורת) את הסמכויות הדתיות והפוליטיות ולערער עליהן ולא לקבל את הכל ב"מעשה האלוהים". הפילוסוף הגרמני עמנואל קנט (1724-1804) אמר אז: "העז לדעת! אזור אומץ להשתמש בתבונתך שלך!" (זהו העיקר של רעיון תנועת ההשכלה).

הפילוסוף והסופר הצרפתי, ז'אן ז'ק רוסו (1712 – 1778), טען בספרו "על האמנה החברתית" כי "האדם נולד חופשי, אך בכל מקום אסור הוא באזיקים", כלומר: האדם נולד כבן-חורין, אך "הסדר הישן" (שלטון המלוכה, האצולה והכנסייה) אינם מאפשרים לו להיות בן-חורין. לפיכך, ערער רוסו על סמכות השלטון המוחלטת של המלוכה והכנסייה וטען כי כל עם זכאי לשלטון נבחר, שיבטא את רצון כלל התושבים בארץ.

כיצד השפיעה ההשכלה על התפתחות הלאומיות? ההשכלה הביאה לביטולו של "הסדר הישן" (10% מהעם שולטים על 90% ממנו). בנוסף ההשכלה התנגדה לכוחה והשפעתה המוחלטת של הדת והכנסייה על העם, הביאה לשאיפה לחירות, לשוויון, להפרדת רשויות, לפיתוח ההשכלה של התושבים וליצירת זכויות אדם ואזרח לחיים, חירות וקניין (רכוש). השאיפה לחירות ולשוויון של היחיד הובילה לשאיפה לחירות ולשוויון של העם כולו. כמו ליחיד – גם לעם יש את הזכות להגשים את עצמו במדינת לאום עצמאית משלו שבה יוכל לחיות על פי תרבותו ומנהגיו. המלכים והכנסייה, שחששו לאבד את מקומם, נקטו בשורה של הקלות (כמו הקמת פרלמנטים עם סמכויות).

התנועה הרומנטית:

תנועה זו, שבראשה עמדו אנשי רוח ואינטלקטואלים, התפתחה במאה ה-18 ושמה את הדגש על הדברים שאפיינו כל עם ועם ושהפכו אותו למיוחד. לדוגמה, הרומנטיקה פיארה את העבר של העם, את המסורת, את סיפורי הגבורה והגיבורים מהעבר, את השפה המיוחדת וכן את האהבה לארץ המולדת תוך הבלטת רגש האדם והדמיון שלו. היא הדגישה את הטבע, את המוצא האתני (גזעי) המשותף של העם ואת השורשים שלו.

כיצד השפיעה הרומנטיקה על התפתחות הלאומיות? התנועה הרומנטית פעלה דרך סיפור סיפורים, אגדות, שירים, לימוד ההיסטוריה של העם וכך הפיצה התנועה את רעיונותיה דרך מערכת החינוך והאומנות, בדגש על השירה, הציור והספרות. אנשים רבים בעם התאחדו סביב רעיונות הרומנטיקה. גם המאבקים הלאומיים הושפעו מרעיונות התנועה והיו בעלי אופי רומנטי מובהק!

אירועים היסטוריים - פוליטיים

המהפכה הצרפתית וכיבושי נפוליאון: הצרפתים היו הראשונים שהצליחו להפיל את המשטר המלוכני ולהקים שלטון של נציגי העם לאחר המהפכה הצרפתית בשנת 1789 שלטון זה ניסח את הצהרת זכויות האדם והאזרח שקובעת שבני-האדם הם בעלי שוויון זכויות. הצרפתים שאפו להפיץ את רעיונות המהפכה, שהוצגו בסיסמא "חירות, שוויון ואחוה" לשאר העולם. כאשר נפוליאון עלה לשלטון הוא החל לכבוש שטחים רבים באירופה, להפיל את שלטונות המלכים ולהפיץ את רעיונות המהפכה.

כיצד השפיעו המהפכה הצרפתית וכיבושי נפוליאון על התפתחות הלאומיות? אירועים אלו גרמו לצמיחת התנועות הלאומיות כך:

א. צרפת הייתה דוגמא למהפכה שהצליחה להפיל את שלטון המלך ולהקים משטר חדש ורבים באירופה שאפו לחקות אותה.

ב. מצד אחד, כיבושי נפוליאון סייעו להפצת רעיונות המהפכה באירופה ולהפלת המשטר הישן. מצד שני, העמים השתחררו מהמלכים, אך הם גם התחילו להתנגד לשלטון הצרפתי הכובש והמדכא. לכן, בשטחי שלטונו של נפוליאון החלו להתגבש תנועות לאומיות בשם הערכים: חירות, שוויון ואחוה.

תהליכים כלכליים וחברתיים

חילון: לאור השפעת התפתחות והתרחבות הרעיונות של תנועת ההשכלה, יותר ויותר בני אדם החלו להטיל ספק באמיתות הדתיות ובעיקר הטילו ספק בסמכויות הכנסייה והשלטון שטענו כי הם שולטים בשם האל. אנשים רבים החלו להתנער מהשתלטות הדתית על חייהם ולא ראו עצמם כפופים לכנסייה ולהגבלותיה.

כיצד השפיעה תופעת החילון התפתחות הלאומיות? תהליכי החילון באירופה גרמו להיחלשות הנאמנות המוחלטת של העם לדת. עקב כך החלה הלאומיות לתפוס את מקומה של הדת כמקור הזדהות והשתייכות (יודגש כי החילון יצר את שבירת הבלעדיות של הדת ומוסדותיה בחיי הפרט והחברה ולא הביא בהכרח לנטישה של האמונה הדתית).

מודרניזציה (המהפכה התעשייתית): החל מאמצע המאה ה-18 החלו להתפתח שיטות חדשות לעיבוד חקלאי ונכנס לשימוש מנוע הקיטור. דבר זה הביא לירידה בצורך בידיים עובדות, לעליה בכמות היבולים ובמעבר גדול מהכפרים לערים. בנוסף, המצאת הדפוס, הרכבת והטלגרף, שימשו כבסיס להעברת מידע ממקום למקום. בתהליך זה החלה גם להתפתח מערכת החינוך לצורך הכשרת הלומדים לעבודה במסגרת התעשייה. במאה ה-19 הגיעה המהפכה התעשייתית לשיאה. במקביל אוכלוסיית אירופה גדלה פי שניים ויותר. שתי התופעות הללו (גידול האוכלוסייה והמעבר מהכפר לעיר) הביאו להקמתן של ערים ענקיות. המהפכה התעשייתית וההגירה אל הערים (תהליך העיור) שבאה בעקבותיה שינו את פני החברה והכלכלה החל מהמאה ה-19. תהליך זה גרם להתפוררות המבנה החברתי המסורתי שהתבסס על משפחה גדולה המתגוררת באותו הכפר במשך דורות רבים ולפיכך גרם למשברים חברתיים. המוני האנשים חיו בערים מנותקים האחד מהשני וחיפשו מוקד חדש להזדהות אתו.

כיצד השפיעה המהפכה התעשייתית על התפתחות הלאומיות? עקב תחושות בדידות וניכור אצל רבים בערים ולאור ירידת מעמד הדת בחיי תושבי הארץ, הלאומיות הייתה "הדבק" שחיבר את מגזרי החברה החדשים. היא העמידה את הרצון להקנות לכולם תרבות משותפת וכן הדגישה את הרעיון והרצון לחיות במדינה עצמאית, בה יוכל האדם לממש את חירותו. בנוסף, התפתחויות טכנולוגיות כגון הדפוס, הטלגרף והתחבורה בשילוב עם התפתחות מערכת החינוך, אפשרו את הפצת רעיונות הלאומיות, ההשכלה והרומנטיקה לכל שכבות האוכלוסייה. בעזרת הדפוס ניתן היה לכתוב ספרים ועיתונים שקראו לאחדות העם. בעזרת הטלגרף ניתן היה להעביר ידיעות ממקומות רחוקים ולספר על התרחשויות הקורות במקומות שונים בארץ וכך "לחבר" את העם למתרחש ולהשפיע על דעתו. בעזרת הרכבות ניתן היה להעביר סחורות ואנשים שהפיצו את רעיון הלאומיות ממקום למקום ובעזרת מערכת החינוך, שמטרתה העיקרית הייתה לייצר "ידיים

עובדות ומוכשרות" לתעשייה בערים, ניתן היה להפיץ את רעיונות הלאומיות דרך לימוד ההיסטוריה, הספרות, השירה והתרבות המשותפת של העם. דרך המדע שהתפתח מאוד בתקופה זו, ניתן היה להמשיך ולפתח את התעשייה וכן, לדוגמה, לייצר כלי-נשק שסייעו לעמים במלחמתם לעצמאות. ניתן לומר כי המהפכה התעשייתית, בשילוב רעיונות ההשכלה והרומנטיקה, הייתה בעלת המשקל הרב ביותר בהתפתחות הלאומיות.

המאפיינים ודפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות שהתגבשו

במאה ה-19

1. המאפיינים של מנהיגי התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19. לכל תנועה לאומית היו

מנהיגים בעלי מספר מאפיינים:

- **מעמד:** לרוב המנהיגים היו מהמעמד הבינוני (הבורגנות).
- **כריזמה:** המנהיגים היו מודרניים וכריזמטיים. כלומר, מנהיגים שמקור סמכותם נבע מהכישורים שלהם ולא מהמעמד שלהם (כמו המלך והכמרים). למנהיגים רבים אף לא היה כל תפקיד רשמי בהתחלה, והם הצליחו לסחוף אחריהם המונים בגלל פעילותם.
- **אמונה:** מנהיגי התנועות הלאומיות הצליחו לסחוף אחריהם את העם למאבק בשלטון, בגלל שהם האמינו ביכולת לשנות את הסדר החברתי-פוליטי הקיים. אמונת המנהיגים ביכולת ליצור שינוי הייתה יוצאת דופן. לאחר מאות שנים בהן לא היה כל שינוי בחלוקה למעמדות ובשלטון המלך, רבים לא האמינו כי שינוי הוא בכלל אפשרי. המנהיגים בלטו באמונתם והצליחו לשכנע אחרים באפשרות ליצור שינוי.

2. תחומי הפעולה של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19.

כל התנועות הלאומיות פעלו בשני תחומים עיקריים:

- **גיבוש הלאום:** התנועות הלאומיות החדירו את רעיון הלאומיות באמצעות הדגשת מה שמשותף לחברי קבוצת הלאום כמו שפה, היסטוריה וזיקה למולדת. אנשי התנועות טיפחו זהות ייחודית לחברי הלאום באמצעות מאפיינים אלו (גאווה בסופרים לאומיים, בחיילי הלאום, קבוצות ספורט לאומיות ועוד). בדרך זו הלאום הופך להיות חלק חשוב בזהותו של אדם.

- **הקמת מדינת לאום:** התנועות הלאומיות פעלו להקמת מדינה עצמאית שהעם שולט בה. התנועות שאפו לסלק את השלטון הזר או המלך ששלטו בלאום ולאחד יחידות פוליטיות למדינה אחת.

3. **דפוסי הפעולה – שלבי ההתפתחות של הפעילות הלאומית באירופה במאה ה-19:** במהלך התפתחותן, רוב התנועות הלאומיות עברו שלבי התפתחות דומים: (לא חובה להכיר את השלבים בעל פה):

- **שלב א' - שלב ההיערכות:** שלב בו מאות אנשים, לרוב משכילים, מתחילים לגבש זהות לאומית. הפעילות הלאומית בשלב זה מתמקדת בגיבוש שפה לאומית, במחקר היסטורי, ובאיסוף שירים, ואגדות מסורתיות. התנועות חיפשו את המאפיינים התרבותיים המשותפים לעם, כדי ליצור תחושת שייכות ללאום.
- **שלב ב' - שלב ההרחבה:** שלב בו מוקמת התשתית שתאפשר הרחבה של פעילות התנועה הלאומית בהמשך. באמצעות הקמת ארגונים שונים, התנועה הלאומית מפיצה את רעיונותיה ובנוסף מגדילה את כמות האנשים שיכולה להשתתף בפעילויות עתידיות שלה. התנועה

הלאומיות מייצרת מוסדות שונים: בתי ספר, אגודות לאומיות שמגייסות כספים לתנועה, הוצאה של עיתונים לאומיים ועוד.

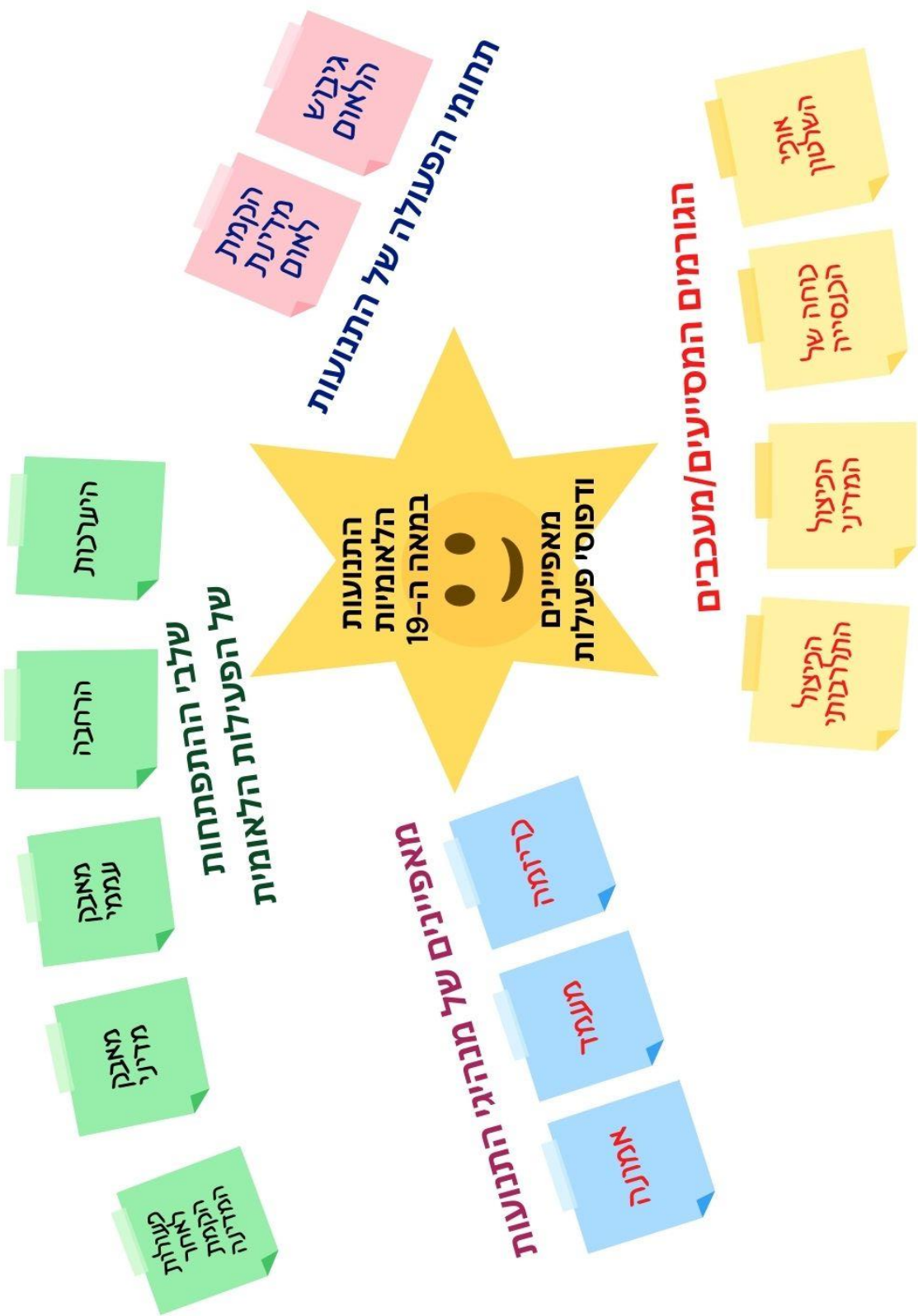
- **שלב ג' - שלב המאבק העממי:** שלב בו המונים מגויסים למאבק הלאומי. התנועות הלאומיות יוצאות לרחובות ובאמצעות הפגנות מנסות לקדם את מטרותן. המאבק מתנהל נגד שליטים מקומיים או זרים המתנגדים לשינוי הלאומי. בשלב זה הפעילות היא 'מלמטה' (ההמון הוא שמקדם את המאבק הלאומי).
- **שלב ד' - שלב המאבק המדיני:** בשלב זה גורמים בעלי יכולות מדיניות וצבאיות מניעים את המאבק הלאומי. אנשים בעלי תפקיד, משתמשים במשאבים שעומדים לרשותם (כסף, צבא, יכולת לנהל משאומתן) כדי לקדם את המאבק הלאומי. כך, נעשה שימוש בבריתות מדיניות ובמלחמות במטרה לסלק שליטים זרים ולכבוש שטחים שהוגדרו חלק מהמולדת הלאומית.
- **שלב ה' - לאחר הקמת המדינה:** הפצת התודעה הלאומית נמשכת גם לאחר הקמת המדינה הלאומית העצמאית. השלטון פועל לחיזוק הקשר בין היחידים בחברה ובינם לבין המדינה. בעוד שקודם לכן, היחיד יכול היה להחליט האם הוא מזדהה עם המדינה הלאומית, הערכים הלאומיים ועוד. לאחר הקמת המדינה, נאמנות למדינה וללאום הופכת לחובה. המדינה מפעילה אמצעים רבים (חינוך חובה, מערכת משפט ועוד) כדי לחזק את הזהות הלאומית.

גורמים מסייעים וגורמים מעכבים למימוש יעדי התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19:

גורמים שונים השפיעו על התעוררות התנועות הלאומיות והצלחתן במדינות השונות. ביניהם:

- **אופי השלטון:** במקומות בהם השלטון הזר או המלך התנגדו לרעיונות ההשכלה והלאומיות ודיכאו את פעילות התנועות הלאומיות, היה קשה יותר למאבק הלאומי להצליח. לעומתם, במקומות בהם השליטים עצמם היו בעד המאבק הלאומי, המאבק הלאומי הצליח ביתר קלות.
- **כוחה של הכנסייה:** הכנסייה התנגדה לרעיונות הלאומיות, מכיוון שפחדה מתהליך החילון ומפגיעה במעמדה. לכן, במדינות בהן כוחה של הכנסייה היה רב, היה קשה יותר לתנועה הלאומית להביא להקמתה של מדינת לאום. לעומתן, במדינות בהן לכנסייה לא היה כוח משמעותי, היו פחות גורמים במדינה שהתנגדו למאבק הלאומי.
- **מידת הפיצול המדיני:** לאומים שהיו מפוצלים במדינות או נסיכויות שונות התקשו לקדם את המאבק הלאומי, מכיוון שחיו תחת שלטונות שונים. כמו כן, לתנועה הלאומית היה קשה יותר ליצור אצל בני הלאום תחושת שייכות חזקה ללאום אחד. לעומתם, לעמים שחיו במדינה אחת היה קל יותר להתאחד.
- **מידת הפיצול התרבותי:** במדינות בהן בני הלאום חיו במדינות שונות או באזורים מרוחקים נוצרו הבדלים תרבותיים משמעותיים ביניהם. למשל בכל אזור התפתח ניב שונה של השפה המדוברת ומנהגים מעט שונים. במקומות כאלו, התנועות הלאומיות התקשו להדגיש את המאפיינים המשותפים לבני הלאום וליצור אחדות שנדרשה ללאומיות. אך במקומות בהם מידת הפיצול התרבותי הייתה נמוכה, ולבני העם היו מאפיינים משותפים רבים, היה קל יותר למאבק הלאומי להצליח.

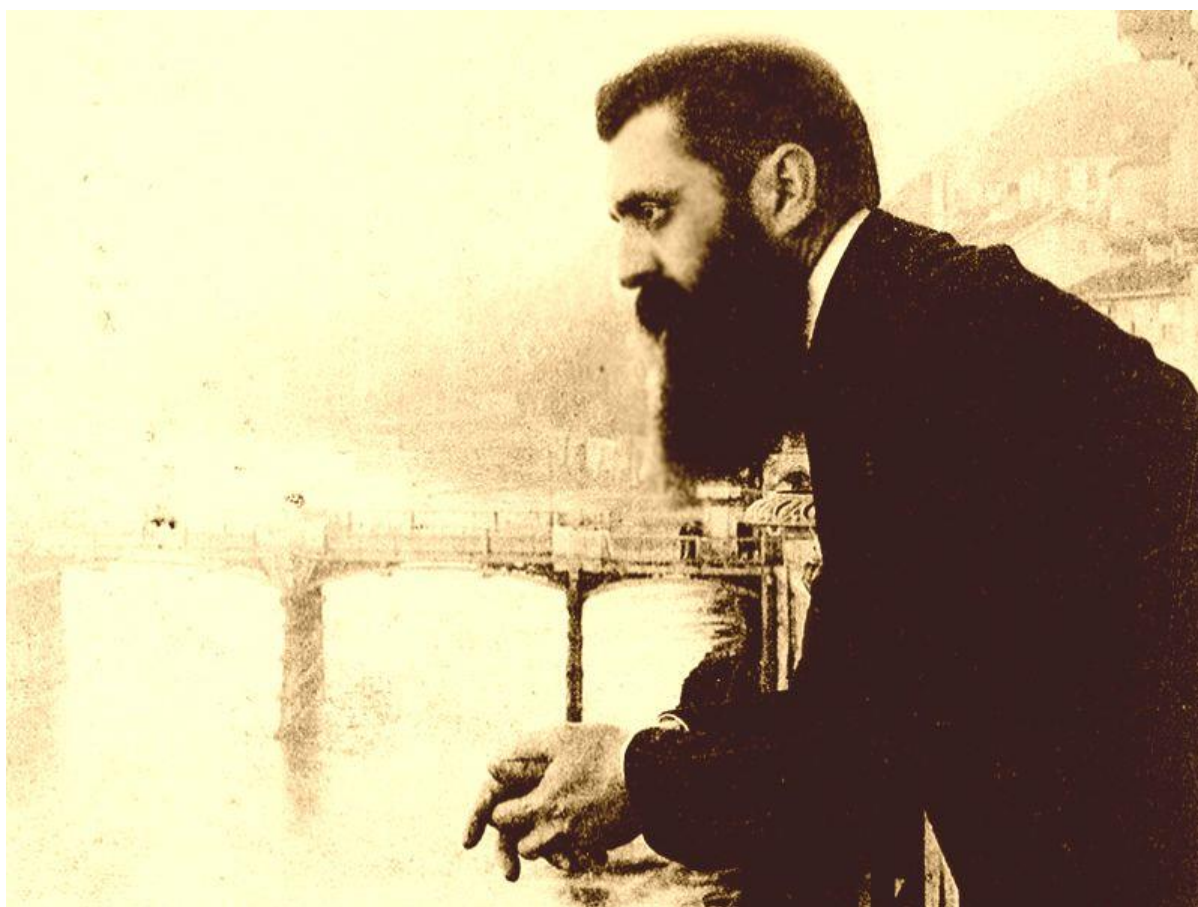
התנועה הלאומית היהודית המודרנית – הציונות ומאפייניה העיקריים

הגורמים לצמיחתה של התנועה הציונית

1. **התעוררות לאומית בקרב עמי אירופה:** במאה ה-19 שטף את אירופה גל של לאומיות, עמים רבים ניסו להתנתק משלטונות זרים, להפיל מלכים ולהתאחד על-מנת להקים מדינות עצמאיות. הלאומיות גרמה לצמיחת התנועה הציונית בשני אופנים:
 - **הוצאת היהודים מחוץ ללאומים האירופאים:** חלק מהיהודים קיוו שהלאומיות תשפר את מצבם (למשל, בצרפת ניתנו ליהודים זכויות מלאות אחרי המהפכה) והם ניסו להשתלב בלאום. במהרה הם גילו כי הלאומים האירופים רואים בהם זרים: לא הייתה להם ההיסטוריה המשותפת, שפה ועוד. היהודים הפכו להיות מיעוט בתוך לאום, ולא חלק מהלאום.
 - **הלאומיות האירופאית הייתה מודל:** הצלחת מאבקהם של עמים כמו הגרמנים לזכות בעצמאות הובילה את היהודים להבנה שהלאומיות יכולה לפתור את בעייתם ושעליהם להקים מדינה לעצמם כמו שאר העמים.
2. **האכזבה מהאמנציפציה -** עם עליית רעיונות ההשכלה ששאפו לשוויון בין בני האדם, במדינות רבות היהודים קיבלו אמנציפציה (שוויון זכויות) ברבות ממדינות אירופה. היהודים ראו באמנציפציה הזדמנות לחיות בכבוד בתוך עמי אירופה לא כזרים. רבים החלו ללמוד באוניברסיטאות, השתלבו בכלכלה ועוד. אולם, במהרה התברר שבזמן שהחוק הפסיק להפלות יהודים, בפועל עדיין הייתה שנאת יהודים ורבים נתקלו באפליה. דוגמה לכישלון האמנציפציה ניתן לראות במשפט דרייפוס. כישלון האמנציפציה גרם להתפתחות הציונות מכיוון שיהודים רבים הבינו מכישלון האמנציפציה שאין ביכולתם להשתלב באופן מלא בחברה ולכן עליהם למצוא פתרון אחר לבעייתם. לכן, עלה הרעיון שיש צורך במדינה יהודית נפרדת.
3. **אנטישמיות מודרנית -** אחת מתוצאות האמנציפציה הייתה התגברות האנטישמיות, מכיוון שרבים לא הסכימו לראות את היהודים כחלק מהלאום. אנטישמיות הייתה קיימת קודם לכן, אבל היא קיבלה צורה חדשה. בעבר השנאה הייתה קשורה לדת, ועכשיו השנאה הייתה גם קשורה לדם-יהודים נתפסו כגזע אחר ונחות. בנוסף, השנאה הפכה לאלימה יותר והביאה למאורעות קשים, כמו "סופות בנגב" שאירעו ברוסיה. האנטישמיות המודרנית גרמה לצמיחת הציונות מכיוון שיהודים רבים הבינו כי השתלבות בעמי אירופה אינה אפשרית ושיש צורך להקים ליהודים מולדת נפרדת משאר העמים.

4. **תהליך החילון:** הרצון של יהודים רבים להשתלב בחברה בעקבות קבלת האמנציפציה, הביא רבים לזנוח את הדת ולהפוך לחילוניים. לכן, רבים נטשו את השקפת העולם הדתית-פסיבית, שלפיה גאולת עם ישראל תלויה ברצון האל ואין ביכולתם לשנות את גורלם. במקומה התבססה תפיסה חילונית-אקטיבית, בידי רבים, שלפיה היהודים צריכים לחלץ את עצמם מקשיי הגולה בכוחות עצמם. תהליך החילון גרם לצמיחת הציונות מכיוון שעם המעבר לתפיסה פעילה, יהודים רצו לשנות את גורלם בידיהם והתנועה הציונית ניסתה לממש את התפיסה החדשה

פועלו של בנימין זאב הרצל לבניית התנועה הציונית ולארגונה

חיאודור הרצל בקונגרס הציוני הראשון בבאזל 1897

תמונה: משרד החוץ

הרצל- רקע: הרצל נולד בשנת 1860 באוסטרו-הונגריה. גדל והתחנך במשפחה חילונית ללא קשר חזק ליהדות. הוא למד משפטים והשתלב כעיתונאי בחברה האירופאית. בצעירותו הרצל האמין ביכולת היהודים להשתלב בחברה האירופאית, אך תפיסה זו השתנתה במהלך חייו בגלל הצטברות מקרי אנטישמיות בהם

הוא נתקל. בשנת 1896 הוא פרסם את ספרו "מדינת היהודים", בו הוא מציג את בעיית היהודים, כפי שהוא מבין אותה, ומציע פתרון- מדינה לעם היהודי.

מדינת היהודים: ספרו של הרצל, בו הוא מסביר מהי בעיית היהודים ומה הפתרון. הספר הופץ בקרב יהודים רבים שראו בו פתרון אמיתי לבעיית היהודים, וכבר שנה אחריו התכנס הקונגרס הציוני הראשון.

מהי בעיית היהודים? - לפי הרצל בעיית היהודים היא בעיה לאומית. כלומר, היהודים הם לאום ללא מדינה החי בתוך לאומים אחרים. מדינות הלאום החדשות שקמו מבוססות על שייכות ללאום. מכיוון שליהודים אין אותם המאפיינים המשותפים עם בני הלאומים האירופאים הם לעולם לא יצליחו להשתלב בהם. כך הרצל מסביר את העובדה שהיהודים לא מצליחים להשתלב בחברה. בגלל הבעיה הלאומית, האנטישמיות לא תיעלם והאמנציפציה נכשלה. היהודים תמיד יתפסו באירופה כשונים, ולכן ימשיכו להיות שנואים ולא יקבלו שוויון זכויות.

מה הפתרון? - מכיוון שהבעיה היא בעיה לאומית, הפתרון היחיד הוא פתרון מדיני. כלומר, הקמת מדינה עצמאית ליהודים בשטח משלהם ולא שילוב באירופה (כמו באמנציפציה). על היהודים להבין שהיהדות אינה רק דת, אלא גם לאום, להתגבש יחד, ולפעול להקמת מדינה יהודית. הרצל האמין (השקפתו המדינית) שהתנאי להתיישבות יהודית הוא קבלת צ'רטר- אישור מהמעצמות להתיישבות. רק לאחר קבלת האישור, יש לדאוג להגירת יהודים למדינה באופן גלוי ומוסכם. כדי להשיג פתרון זה, הרצל רצה להקים שני ארגונים "אגודת היהודים" ו"חברת היהודים". הרצל חזה את המדינה שתקום כמדינה דמוקרטית ומתקדמת מבחינה טכנולוגית, שתקיים קשרי שלום עם מדינות העולם ותשמור על זכויות המיעוטים בתוכה.

פעילותו הארגונית של הרצל

קונגרס באזל ותוכנית באזל:

הקונגרס הציוני הראשון התכנס בעיר באזל שבשווייץ בסוף אוגוסט 1897 והשתתפו בו 200 נציגים יהודים מרחבי אירופה. בקונגרס נאמו (דברו) על מצב היהודים בגולה, על כישלון האמנציפציה, על החשיבות בהקמת מדינה יהודית ועל הדרך לממש אותה. הקונגרס נמשך שלושה ימים ובו התקבלה "תוכנית באזל" שמטרתה הייתה: "הציונות שואפת להקים לעם ישראל בית מולדת בארץ ישראל על-פי משפט הכלל."

האמצעים להגשמת המטרה:

כדי להשיג מטרה זו, קבע הקונגרס את האמצעים הבאים:

- יישוב הארץ על-ידי איכרים ופועלים, בעלי מלאכה ותעשייה, שיכינו את הארץ לקראת עלייה גדולה.
- הקמת מפעלים ומוסדות בהתאם לחוקים של כל מדינה שיאפשרו לארגן את היהודים וללכדם.
- הגברת הרגש הלאומי יהודי בקרב כל יהודי העולם (לגרום ליהודים לראות עצמם כלאום).
- הכנות להשגת הסכמת הממשלות להגשמת השאיפה הציונית והשגת צ'רטר.

חשיבות הקונגרס:

- הכרזה על המטרה הציונית והסכמה על מטרה אחת- הקמת מדינה יהודית בא"י, מוכרת על-ידי העולם.
- הפצת הרעיון הציוני ליהודים וללא יהודים, שכן הקונגרס זכה לסיקור תקשורתי נרחב והביא.
- הקמת מוסדות לאומיים: בעקבות הקונגרס קמו מוסדות מארגנים, ממנים ומייסדים, שדאגו בצורה מסודרת להשגת המטרה.
- הוחלט שהקונגרס יתקיים אחת לשנה וייצג את העם היהודי.

הקמת מסגרות ארגוניות למימוש מטרות התנועה:

בקונגרס באזל הוחלט להקים מוסדות שיארגנו בצורה מסודרת את החלטות התנועה הציונית ויפעלו בצורה מאורגנת כדי להגשים את מטרת התנועה הציונית. המוסדות (גופים) התחלקו לשלושה סוגים:

1. מוסדות מארגנים - פעלו בעיקר לארגון התנועה ולארגון הקונגרסים וקבלת החלטות להמשך הדרך. הקונגרס הציוני המוסד המרכזי והעליון בקביעת חוקים, מטרות התנועה הציונית ותקציבה. הקונגרס הורכב מנציגי כל הקהילות הציוניות בעולם והוא התכנס בקביעות, בהתחלה פעם שנה ובהמשך פעם בשנתיים (דומה לכנסת).
- ועד הפועל הציוני מורכב מ- 25 חברים מתוך הקונגרס ותפקידו להיות גוף אחראי לביצוע החלטות הקונגרס הציוני וניהול ההסתדרות הציונית (דומה לממשלה).

2. מוסדות מממנים - עסקו בארגון כסף ושמירתו (כמו בנק) ודאגו לכל הנושאים הכלכליים של התנועה.

אוצר התיישבות היהודים בנק שאסף כספים וקבע את המדיניות הכלכלית של – התנועה הציונית. הוקם ב-1898.

בנק אנגלו-פלשתינה המוסד הכספי לפעילות ההסתדרות הציונית בארץ 1902 ישראל. הוקם בשנת ביפו.

3. **מוסדות מיישבים** - פעלו לרכישת קרקעות בארץ ישראל וליישוב העולים בישובים חדשים. **קק"ל**: קרן קיימת לישראל גוף שרוכש אדמות בא"י, כדי שיהיו אדמות לאום שלא ניתנות לרכישה פרטית. מטרתו הייתה "לגאול" (לקנות) את אדמות א"י, להקים עליהן ישובים יהודים ולנטוע יערות. **המשרד הארצישראלי**: תפקידו העיקרי היה קידום פעילויות ההתיישבות בא"י: תכנון התיישבות, קניית אדמות והקמת יישובים. המוסד הראשון שקישר בין התנועה הציונית באירופה לבין העולים היהודים הראשונים שהתיישבו בא"י.

פעילות דיפלומטית – ניסיונותיו של הרצל לקבל צ'רט

הרצל החל במסע דיפלומטי כדי להשיג את תמיכת המעצמות במתן הצ'ארטר. הוא האמין שלאחר קבלת הצ'ארטר, יהודים שהתנגדו לרעיון הציוני יצטרפו לתנועה הציונית ואומות העולם יכירו ברעיון הלאומי היהודי. הוא האמין שהעמים יעודדו הקמת מדינה יהודית כיוון שהדבר יביא להם תועלת כלכלית ומדינית, וישים סוף לבעיה האנטישמית בארצותיהם.

פנייה לקיסר הגרמני 1898 - ראשית פנה הרצל לקיסר הגרמני וילהלם השני כדי שישפיע על הסולטאן התורכי שייתן ליהודים צ'ארטר בא"י. הוא נימק לקיסר את חשיבות מתן הצ'ארטר בכך שכשיהודי גרמניה יעזבו למדינה משלהם, יתפנו מקומות עבודה בגרמניה ובעיית האנטישמיות בגרמניה תיעלם. כמו-כן, הבטיח הרצל לקיסר שארץ ישראל תחת שליטה יהודית, תפיץ את התרבות הגרמנית במזרח התיכון. הקיסר הגרמני העדיף ברית עם התורכים שלא רצו לאפשר התיישבות יהודית בא"י.

פנייה לסולטאן התורכי 1901 - משנכשלו המגעים הדיפלומטיים עם הקיסר הגרמני שיתווך בין הרצל לסולטאן, החליט הרצל לדבר ישירות עם הסולטאן התורכי ששלט על א"י. הרצל הציע לו בתמורה לצ'ארטר, סיוע בפדיון החוב הבינלאומי של תורכיה. הסולטאן אמנם התנגד לרעיון הציוני ולא הסכים להתיישבות יהודית בא"י, אך הסכים להתיישבות בכל מקום אחר באימפריה. הרצל דחה את הצעתו כיוון שבזמן זה התעקש על א"י וכיוון שבעלי ההון היהודים לא רצו להשקיע את הונם במפעל הציוני.

פנייה לממשל האנגלי 1902-1903 - בפגישת הרצל עם שר המושבות האנגלי צ'מברליין, ניסה הרצל להשיג צ'ארטר באזור קרוב לישראל שנמצא בשליטת בריטניה כמו סיני או קפריסין. הרצל קיווה כי התיישבות יהודית קרוב לא"י תאפשר מעבר מהיר לא"י לאחר נפילת האימפריה העות'מאנית. הוא הבטיח לשר המושבות האנגלי כי המושבה היהודית תהיה פרו-בריטית ותעמוד לצידה בכל המתבקש, כמו כן הרצל טען כי הקמת מדינה יהודית תקל על שוק העבודה בבריטניה מכיוון שהמהגרים היהודים הרבים בבריטניה מקשים על שוק העבודה שם ומדינה משלהם תגרום להם לעזוב את בריטניה. במגעים עם האנגלים עלו שתי הצעות: תוכנית "אל עריש": הצעה להתיישבות יהודית בסיני. יצאה משלחת ציונית לבדוק את סיני 1903 – ומצאה מקום מדברי עם מעט מים. תוכנית "אל-עריש" לא יצאה לפועל בגלל התנגדות הממשלה המצרית

להתיישבות יהודית בשטחה וגם בגלל תנאי המדבר הקשים. הצעת אוגנדה: צ'מברליין הציע להרצל התיישבות יהודית באוגנדה והרצל נטה לקבל הצעה זו, בעיקר לאור מצוקת יהודי רוסיה שסבלו מאנטישמיות. הרצל העלה את ההצעה בקונגרס הציוני השישי והתעורר ויכוח סוער עליה. ברוב קולות הוחלט לשלוח משלחת לאוגנדה כדי לבדוק את השטח. התוכנית לא יצאה לפועל, בגלל הסתייגות של בריטניה, חולשתו של הרצל מול מתנגדיו ומותו הפתאומי בשנת 1904.

1903 - ויכוח אוגנדה

בריטניה הציעה ליישב יהודים באוגנדה, שבמזרח אפריקה, ולתת להם אוטונומיה (= שלטון עצמי), תחת חסותה. בריטניה הציעה את ההצעה, כדי למשוך למזרח אפריקה, כסף וכוח-אדם נאמן, שיפתח את האזור וישמור על האינטרסים שלה שם. כשהוצעה ההצעה לראשונה, הרצל דחה אותה, כי רצה רק בהתיישבות בארץ-ישראל או בשטח הסמוך לארץ-ישראל, אך ב- 1903, בעקבות פוגרום קישינייב, ברוסיה, הרצל שינה את דעתו. הוא ביקר ברוסיה והיה מזועזע מהמראות שראה וממצבם של היהודים, והחליט לקבל את ההצעה.

באפריל 1903 התרחש "פוגרום קישיניב", בו נרצחו כ- 50 יהודים, מאות נפצעו ובתים נהרסו. הרצל הבין שיהודי רוסיה מצויים בסכנה ושיש למצוא פתרון מהיר שייטן מקלט ליהודים "מקלט לילה". לאחר מגעים דיפלומטיים, הציעה בריטניה את אוגנדה כפתרון מדיני להרצל. הרצל שחשש לגורל היהודים, העלה את ההצעה בקונגרס השישי. הוא ראה באוגנדה פתרון זמני ליהודים הנרדפים ולא כוויתור על ארץ ישראל. בקונגרס זה קמו מתנגדים רבים ונוצר ויכוח בין תומכי ההצעה (אומרי ההון) לבין מתנגדי ההצעה (אומרי הלאו).

מדוע תמכו בהצעת אוגנדה? (טענות אומרי ההון):

- צריך פתרון מידי למצוקת יהודי רוסיה. אוגנדה תשמש "מקלט לילה" ולא תחליף לארץ-ישראל.
- **אסור לדחות** את הצעת בריטניה. זו הפעם הראשונה בה מעצמה נתנה ליהודים שטח להתיישב בו והתנועה הציונית תיתפס כלא רצינית אם תסרב לכך.
- **אוגנדה תשמש מקום הכשרה ליהודים** לפני עלייתם לארץ ישראל. באוגנדה הם ינהלו אוטונומיה (שלטון עצמי) וכך ילמדו איך מנהלים מדינה לפני הקמת מדינת ישראל.

מדוע התנגדו להצעת אוגנדה? (טענות אומרי הלאו):

- למרות המצוקה של יהודי רוסיה, אין לשנות את התוכנית המקורית שהוחלטה בבאזל **וארץ ישראל חייבת להיות הפתרון היחיד.**

- הפתרון הזמני יהפוך לקבוע וכך ההתיישבות בארץ ישראל לא תתגשם.
- אין זיקה (קשר) בין אוגנדה ליהודים, ולכן יהודים לא ירצו לעלות והעם היהודי ימשיך להיות מפוזר. לפי המתנגדים, הקשר ההיסטורי והדתי של היהודים לא"י, הוא גורם מלכד שימשוך את יהודי העולם.
- האקלים ותנאי השטח לא מאפשרים תנאי מחייה נורמאליים ולא ניתן להקים במקום התיישבות.

למרות הוויכוח, הוחלט בהצבעה דמוקרטית שתישלח משלחת לאוגנדה כדי לבדוק אם השטח ראוי להתיישבות. המשלחת מצאה כי השטח לא מתאים להתיישבות ותוכנית אוגנדה ירדה מהפרק לחלוטין. בקונגרס השביעי הוחלט כי לא יהיו עוד תוכניות או פעילויות התיישבותיות מחוץ לארץ ישראל.

פעולותיהם של הציונים בארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה

העלייה לארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה:

סיבות לעלייה, קשיי העולים

בשנת 1881 החלו להגיע לא"י גלי עלייה מאזור מזרח אירופה שנמשכו עד מלחמת העולם הראשונה (1914) העולים הגיעו לארץ מסיבות שונות וכל עלייה הייתה בעלת מאפיינים שונים. במקביל לשתי העליות הראשונות הייתה גם עליה מתימן.

מאפייני העלייה ה-1: העלייה הראשונה הייתה בין השנים 1881-1903. העולים הגיעו ממזרח אירופה והיו ברובם מסורתיים. זוהי עלייה של משפחות, רובן מהמעמד הבינוני ובעלות ממון.

מאפייני העלייה ה-2: העלייה השנייה הייתה בין השנים 1904-1914. העולים הגיעו בעיקר מרוסיה ופולין. העולים היו צעירים רווקים, סטודנטים אידיאליסטיים שהושפעו מרעיונות סוציאליסטיים (הקמת חברה שוויונית ודאגה לפועל) והיו חילוניים.

הגורמים והסיבות לעלייה לארץ ישראל

- **אנטישמיות במזרח אירופה:** בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20. התרחשו פוגרומים קשים במזרח אירופה. הבולטים שבהם היו "סופות בנגב" (1881) ו"פוגרום קישינב" (1903) לפוגרומים הייתה השפעה ישירה על העלייה לא"י. חייהם של היהודים הפכו לבלתי-נסבלים וגלי העלייה התחילו מיד בעקבות הפוגרומים. רוב היהודים עזבו את מזרח-אירופה לכיוון ארצות הברית ומעטים מהם בחרו לעלות לא"י. היו אלה אנשי העלייה הראשונה והעלייה השנייה.
- **הפעילות הציונית במזרח אירופה:** בשנת 1881 הוקמו במזרח-אירופה אגודות ציוניות רבות שזכו לכינוי "חובבי ציון". אגודות אלה קמו בעקבות הפוגרומים הקשים, ההתבוללות של היהודים וההגירה הגדולה לארה"ב. האגודות פעלו ברוסיה, פולין, ליטא ורומניה ועודדו יהודים רבים לעלות לא"י ולהגשים את החלום הציוני. לאגודות אלה הייתה השפעה חיובית מאוד ומרבית אנשי העלייה הראשונה הגיעו מתוכן. במקביל פעלו באירופה גם תנועות-נוער ציוניות.
- **"קול קורא":** כרוז שפרסם יוסף ויתקין, מורה מארץ ישראל, בשנת 1905 בו הוא קורא לצעירים יהודים ממזרח-אירופה ומהגולה כולה לעלות לא"י, להתיישב בה ולפתח אותה, למרות הקשיים שמצפים להם בארץ. ויתקין התנגד לירידה מהארץ וקרא לצעירים להקריב את עצמם למען הציונות.
- **פעילותו של א. ד. גורדון:** אהרון דוד גורדון, היה אחד ממנהיגיהם של פועלי העלייה השנייה. הוא עלה מרוסיה לארץ ישראל בשנת 1904 בגיל מבוגר (קרוב ל-50) ועבד בעבודה חקלאית בגליל ובדגניה. הוא טען כי זכותו המוסרית של העם היהודי על א"י תהיה רק בעבודת האדמה!

הוא התנגד לעבודה הלא יצרנית שאפיינה את היהודים בגלות והאמין שהשינוי יתרחש כשהעם היהודי יעבד את אדמתו בארצו. א. ד. גורדון שימש דוגמה וסמל לחלוצים צעירים רבים.

- **"אעלה בתמר"** – עליית יהודי תימן: כ-5000 יהודים מתימן עלו לארץ במהלך העליות הראשונות. הגורם המרכזי לעלייתם היה אמונה משיחית. היהודים מתימן האמינו ששנת 1881 - היא שנת תרמ"ב מהווה סימן משיחי שכן זוהי בעצם החלפת אותיות: תרמ"ב = "בתמר" ובשיר השירים היה כתוב – "אעלה בתמר". הם האמינו שקניית אדמות על ידי יהודים בא"י היא סימן לתחילת הגאולה.

הערכים והאידיאולוגיות בזמן העליות הראשונה והשנייה לא"י

הערכים המרכזיים בזמן העליות הראשונות, בדגש על העלייה השנייה היו:

- **כיבוש הקרקע**: רכישת אדמות מהערבים שבא"י לצורך הקמת יישובים חדשים כדוגמת המושבה, העיר והקבוצה, בעזרת הון (כסף) פרטי או בעזרת ההון הלאומי (כסף של התנועה הציונית).
- **כיבוש העבודה**: עיבוד האדמות ע"י יהודים בלבד. הדבר יחדש את הקשר בין היהודים לאדמת המולדת וייתן להם זכות מוסרית לבעלותם על הקרקע.
- **כיבוש השמירה**: בארץ, שאפו החלוצים להקים ארגוני שמירה כסמל לתחיית העם היהודי במולדתו ועיצובה של "דמות היהודי החדש", שיודע לא רק לעבוד את האדמה, אלא גם להגן ולשמור עליה ועל חייו.
- **כיבוש השפה**: המטרה הייתה שכל היהודים בא"י ידברו בשפה אחת (עברית), כדי להגביר את האחדות ביניהם.

עיקרי הקשיים של העולים

1. **היעדר משאבים וכסף**: רבים מהעולים, בעיקר בעלייה השנייה, היו דלים בכסף וברכוש. חלקם עלו לארץ חסרי-כל. הם התקשו לקנות קרקעות בא"י והיו חסרים להם האמצעים (הכלים) לעבד את האדמות. המימון של העלייה נעשה לרוב בכסף פרטי, התנועה הציונית בימים אלה הייתה עדיין צעירה, קטנה וללא תמיכה כספית משמעותית.
2. **חוסר ידע, חוסר ניסיון וקשיי התאקלמות**: העולים החדשים היו חסרי ניסיון בעבודה חקלאית או בעבודות בניין. חלקם היו פקידיים או רוכלים בארצות המוצא שלהם ולכן התקשו להסתגל לעבודה הפיזית הקשה בא"י. כמו כן, לא היה להם ידע בסיסי בחקלאות וגם לא היה מי שידריך וילמד אותם. על כל אלה יש להוסיף את האקלים החם בא"י שהיה שונה לחלוטין מזה של אירופה – ואת מחלות הקדחת, החולירע והשחפת שפגעו קשות בעולים.
3. **יחסם העוין של השלטונות העותומאניים**: התורכים רצו למנוע עלייה המונית של יהודים לא"י כיוון שחששו מעימותים עם ערביי-הארץ. הם הקשו על העולים לרכוש קרקעות בא"י ובנוסף הטילו

עליהם מיסים שפגעו בהם כלכלית. ככל שעלה מספר העולים - כך החריף יחסם של התורכים. ביטוי ליחס זה היה סירובו של הסולטן להעניק להרצל צ'ארטר לעלייה של יהודים לא".

הקמת צורות התיישבות חדשות (מושבה וקבוצה), הקמת העיר העברית תל-אביב

הכרת מפת ההתיישבות בארץ ישראל

מושבה: בזמן העלייה הראשונה, התנועה הציונית לא עסקה עדיין באופן מאורגן ברכישת קרקעות בא"י. אולם, העולים קנו קרקעות בעצמם. עד לתקופה זו, חיו היהודים בתוך ערים (ירושלים, צפת, טבריה וחברון) שהיו מוקפות חומות. עם קניית הקרקעות, היהודים יצאו בפעם הראשונה מתחום חומות הערים והקימו ישובים חדשים וצורת התיישבות חדשה- המושבה. בין המושבות שקמו היו ראשון-לציון ופתח תקווה. למושבה כמה מאפיינים:

1. **משק פרטי-** הקרקע נרכשה על-ידי המתיישבים מהממשלה התורכית ומערבים בא"י והמתיישבים היו בעליה. כל הרווחים מהמשק היו של בעל המשק.
2. **משק חד ענפי (ענף אחד)-** כל מושבה התבססה על ענף אחד (גפנים, הדורים או זיתים לרוב) ובכל המשקים באותו המושבה גידלו רק את הגידול הנבחר של המושבה.
3. **עבודה שכירה-** ברוב המושבות עובדי המשק היו שכירים. המתיישבים היהודים שהיו בעלי המשק העסיקו לרוב איכרים ערבים מהכפרים בסביבה.
4. **אורח חיים מסורתי-** אורח החיים במושבה היה מסורתי, שכן המתיישבים היו שומרי מסורת. בכל מושבה הוקם בית כנסת ובמושבות רבות גם הוקמו מקוואות טהרה. גם החלוקה המסורתית בין גברים לנשים (גברים עבדו ונשים היו אחראיות על הבית) נשמרה במושבות.

קבוצה קטנה: אנשי העלייה השנייה הקימו צורת התיישבות חדשה שנקראת "קבוצה" שהתפתחה בשלב מאוחר יותר לקיבוץ. הקבוצה הראשונה הוקמה בדגניה ב – 1909. הקבוצה הייתה צורת התיישבות שהוקמה ברוח הסוציאליזם של אנשי העלייה השנייה. הערכים עליהם התבססה הקבוצה הם שוויון ושיתופיות. מאפייני הקבוצה:

1. **אדמת לאום:** הקבוצה הוקמה על אדמה משותפת שנרכשה על-ידי מוסדות התנועה הציונית.
2. **בעלות משותפת:** הרווחים מהתוצרת החקלאית התחלקו שווה בשווה בין כל חברי הקבוצה. שיתופיות זו הייתה חלק מהניסיון ליצור חברה שוויונית בה אין מעמדות (אין מישהו שמרוויח יותר מהאחר). כתוצאה מהבעלות המשותפת גם החלטות הקבוצה התקבלו במשותף ע"י כולם.
3. **עבודה עברית:** אנשי הקבוצה עבדו ושמרו בעצמם על ההתיישבות והם ראו בערך העבודה כאידיאל חשוב שיצר יהודי חדש שפועל ושומר בעצמו.

4. **אורח חיים סוציאליסטי וחילוני:** אורח החיים בקבוצה תאם לאידיאולוגיה של אנשי העלייה השנייה. עם הזמן, בקבוצה היו יותר ויותר מוסדות משותפים: חדרי אוכל, מכבסה, אולם תרבות ועוד. בקיבוצים לא הקימו בתי כנסת.

העיר העברית הראשונה תל-אביב (אחוזת בית)

עולים רבים בחרו להתיישב בערים בארץ ישראל, כיוון שהם היו ללא ניסיון חקלאי ובעלי רקע עירוני. רבים התיישבו ביפו בשכונות צפופות (יפו הייתה "שער הכניסה לארץ ישראל כיוון שהייתה עיר נמל, ישבו בה מוסדות של התנועה הציונית). תנאי המגורים ביפו לא התאימו להתפתחות התיישבות יהודית עירונית. היהודים חיו בין הערבים בשכונות צפופות ובתנאי תברואה קשים, עם מחירי דירות גבוהים. בעקבות תנאים אלו התארגנה קבוצת תושבים יהודים להקמת שכונה עברית חדשה, סמוך ליפו. קבוצה זו ייסדה את אגודת "אחוזת בית". לראשות הוועד נבחר מאיר דיזינגוף, שבעתיד יהיה ראש העיר הראשון של העיר תל אביב. "אחוזת בית" רכשו קרקע סמוך ליפו בסיוע הלוואות שניתנו על ידי בנק אנגלו-פלשתינה הציוני. בתוך שנתיים נבנו 60 בתים בשכונה. המשרד הארצישראלי עודד הקמה של שכונות נוספות וכך השכונה הפכה לעיר העברית הראשונה- העיר תל אביב. תל אביב תוכננה כעיר מודרנית עם רחובות רחבים והייתה למרכז החיים התרבותי והכלכלי של היישוב. החיים בה התנהלו בעברית, התושבים שמרו את השבת והוקם בית ספר עברי- "גימנסיה הרצליה".

ליסוד העיר תל אביב הייתה משמעות לאומית-

- זו הייתה ההתיישבות העירונית העברית הראשונה שניתקה את עצמה מהאוכלוסייה הערבית.
- בתל אביב דיברו רק בעברית.
- תל אביב משכה אליה עולים רבים בעליות הבאות.

מפת ההתיישבות

בימי העליות

הראשונה

והשנייה

אנשי העלייה

הראשונה הקימו את

המושבות הראשונות.

בימי העלייה השנייה

הוקמו ישובים מסוגים

אחרים (כדוגמת

הקבוצה והעיר

העברית). החל משנת

1881 הפכה מפת

ההתיישבות בארץ

לצפופה יותר ויותר.

ריכוזי היישובים היו

בגליל העליון, ליד

הכנרת, בצפון מישור

החוף (חיפה, זיכרון

יעקב), ובמרכז (תל

אביב, ראשון לציון,

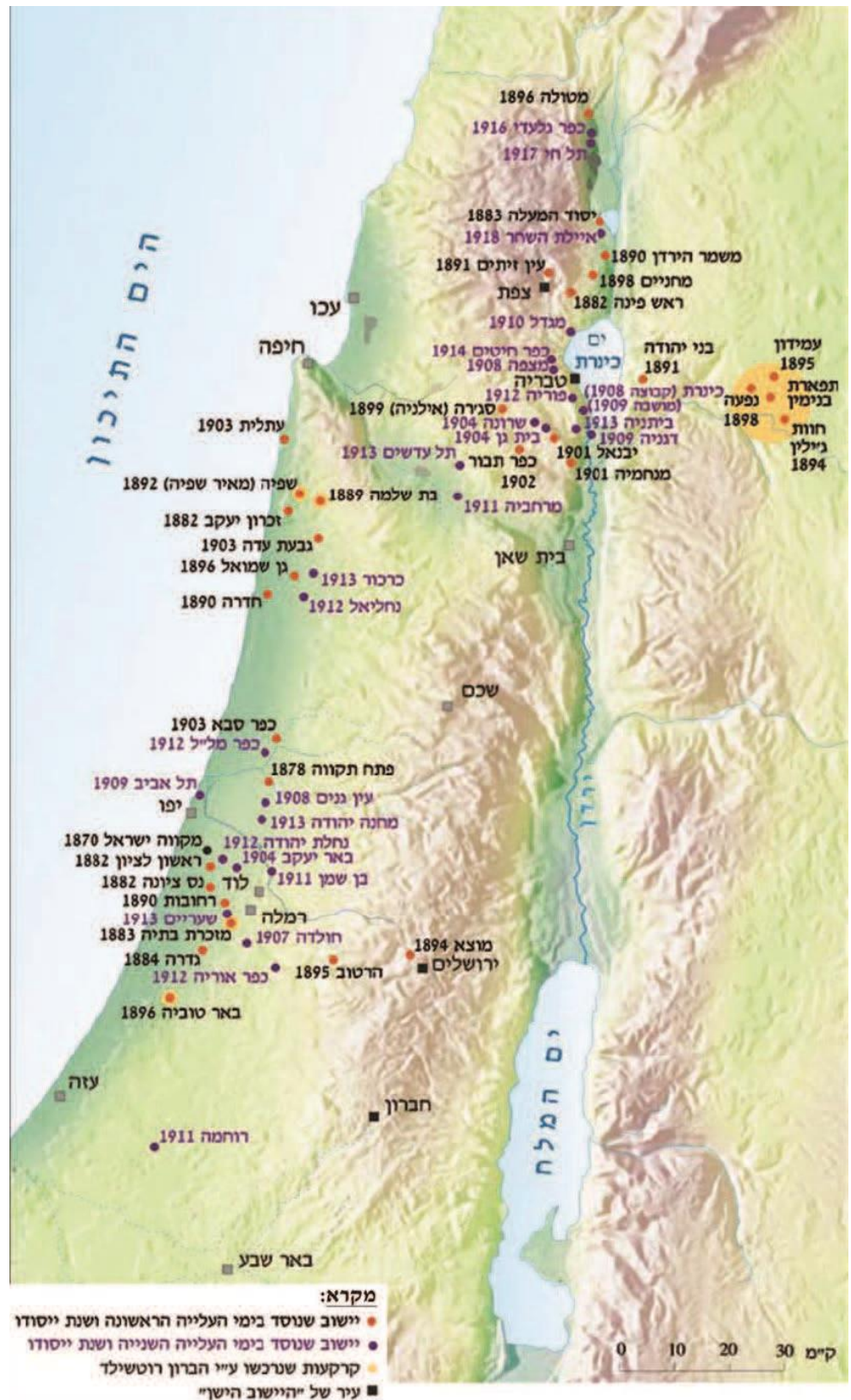
רחובות). צפיפות

הישובים הקלה על

הישרדותם של התושבים

מבחינה כלכלית

וביטחונית.

המפה מתוך [המרחב הפדגוגי](https://meyda.education.gov.il/files/Pop/0files/historya/Chativa-Elyona/03_map.jpg), משרד החינוך

https://meyda.education.gov.il/files/Pop/0files/historya/Chativa-Elyona/03_map.jpg

הקמת מסגרות חברתיות-פוליטיות

ארגוני איכרים: בתקופת העלייה הראשונה כמעט ולא הוקמו ארגוני עובדים ארציים. עם זאת, נעשו כמה ניסיונות לאחד את איכרי המושבות בארגוני עובדים, הראשון שבהם היה כבר בשנת 1900 עם הקמת 'ועד לייצוג המושבות בפני הברון רוטשילד'. בהמשך הוקמו ועדי מושבות ביהודה ובגליל, ארגונים אלו היו אזורים ולא שירתו את איכרי כל המושבות ורובם פעלו רק מספר שנים.

מפלגות הפועלים: בניגוד לאיכרים מהעלייה הראשונה, אנשי העלייה השנייה הקימו ארגונים רבים, שתאמו את אופי החיים המשותף שניהלו. רוב העולים עלו ארצה ללא משפחתם והיו תלויים בקבוצה בכל, לעבודה ופרנסה, לשמירה על זכויותיהם ולחיייהם החברתיים. שתיים מן ההתארגנויות הארציות הבולטות בתחום החברתי-פוליטי הן מפלגות הפועלים שקמו בארץ בין 1905-1906, מפלגת "**הפועל הצעיר**" ומפלגת "**פועלי ציון**". שתי המפלגות ביקשו לשלב בין ערכי הציונות והסוציאליזם, לייצר מסגרות ציבוריות לתמיכה בפועלים בארץ ישראל, להחיות את השפה העברית ולפעול לכיבוש העבודה והשמירה. שתי המפלגות היו גופים פוליטיים, אך במהותן היו שונות מהמפלגות המוכרות לנו היום מכיוון שקיבלו על עצמם גם תפקיד מקצועי, חברתי ותרבותי חשוב ופעלו בתחומים רבים:

1. דאגו לעבודה לחבריהן כפועלים במושבה או בעיר ותבעו תנאי עבודה הוגנים מן המעסיקים.
2. טיפול בחולים, מטבחים ציבוריים, שירותי כביסה ועוד.
3. סיפקו שירותים חברתיים לפועלים - הקימו מועדוני עובדים בהם נערכו פעילויות תרבותיות שונות.
4. הקימו עיתונים בהם דווח על חדשות העולם והארץ וניתן ביטוי לדעות פוליטיות שונות.

הקמת מסגרות ביטחוניות

כאשר הקימו עולי העלייה הראשונה מושבות, נוצר צורך בשמירה מסודרת על המושבה שהייתה מבודדת. לשם כך הועסקו שומרים ערבים וצ'רקסיים. בני העלייה השנייה שהאמינו שמדינה יהודית צריכה להיבנות ע"י יהודים, רצו להחליפם בשומרים יהודיים, אך נתקלו בהתנגדות בני העלייה הראשונה כי שכר היהודים היה גבוה יותר. בשנת 1908 הוקם ארגון שמירה יהודי ראשון, "בר-גיורא". הארגון אימן צעירים יהודים בניסיון לקבל משרות שמירה במושבות.

ארגון "השומר": בעקבות הצלחת "בר גיורא" הארגון הורחב בשנת 1908 ונקרא "השומר". זהו ארגון השמירה היהודי הגדול ביותר, שהצליח להביא לשמירה עברית כמעט בכל המושבות. "השומר" פורק בשנת 1920 ואנשיו היוו את הבסיס להקמת ארגון "ההגנה".

מאפייני ארגון השומר:

1. **כיבוש השמירה:** אנשי "השומר" פעלו לתפיסת כל משרות השמירה במושבות מהשומרים הערבים. הם האמינו שבארץ ישראל היהודים חייבים ללמוד להגן על עצמם ולא להיות תלויים בעמים בתוכם הם יושבים, כפי שחיו בגולה. לכן אימנו צעירים יהודים בשימוש בנשק.
2. **כיבוש העבודה:** אנשי "השומר" דרשו במושבות בהן שמרו שכל משרות העבודה החקלאיות ינתנו לפועלים עבריים, במקום לפועלים ערביים. הם האמינו כי עבודת אדמה, היא שתיצור קשר אמת ועמוק בין העם היהודי לארץ ישראל. כמו כן, האמינו ביצירת מעמד פועלים גדול, אשר יהווה את הבסיס לחברה סוציאליסטית.
3. **התיישבות בארץ ישראל:** חברי ה"השומר" תרמו לביסוס והרחבת ההתיישבות היהודית בארץ ישראל. הם קיבלו על עצמם משימות של הכשרת קרקע חדשה להתיישבות ובניית ישובים, לקחו חלק בהתיישבות שיתופית (הקבוצה) ועוד.
4. **דימוי "היהודי החדש":** אנשי ה"שומר" שללו את אופי החיים היהודיים בגלות. הם רצו להיפטר מהדימוי של היהודים בגולה כחלשים, לא יצרנים, חיים על חשבון אחרים ומחפשים רווח קל וליצור בארץ חזק ואמיץ, עובד אדמה ואוהב את ארצו, מחזיק בנשק ומסוגל להגן על עצמו ועל עמו – דמות חדשה של יהודי, עצמאי ואינו תלוי באחרים.
5. **אימוץ מנהגי השומרים המקומיים:** אנשי "השומר" התלבשו באופן המזכיר את ערביי א"י, דיברו ערבית ורכבו על סוסים. הם דמו לשומרים הערביים אותם הם החליפו כלפי חוץ.

אישים וארגונים שסייעו לפעילות

תמונה: ויקיפדיה

הברון אדמונד דה רוטשילד

הברון רוטשילד "מגויס" ע"י מנהיגי חובבי ציון לעזרת המושבות ועושה זאת מכמה סיבות:

- הרצון להקל על מצבם הקשה של יהודי מזרח אירופה.
 - הרצון להוכיח לעולם כי החלוצים היהודים יכולים להתיישב ולעסוק בחקלאות בכוחות עצמם.
- פועלו** : הוא עוזר למושבות בעילום שם ("הנדיב הידוע"), ע"י הזרמת כספים, הקמת יקבים קניית אדמות ומפעלים אחרים. מטרתו להפוך את המושבות לרווחיות ולכן מקים את **משטר הפקידות** - שיטת החסות – **"האפוטרופסות"** : הוא שולח פקידים יהודים מצרפת אל המושבות, המפקחים על כל תחומי החיים (חקלאות, ניהול המושבה, שרותי דת, בריאות, חינוך...) לפעמים במושבות מסוימות יש יותר פקידים מאיכרים.

היתרונות בשיטת הפקידות:

- התאוששות כלכלית, ייעול הניהול והעבודה במושבות והכנסת שיטות עבודה מודרניות.
- הקמת מפעלים שיהוו בסיס להמשך.
- הברון מציל את המושבות מהתמוטטות.

חסרונות שיטת הפקידות:

- נוצר מתח מתמיד בין הפקידים שלעיתים מתנשאים וקשוחים לבין האיכרים.

- חלק גדול מהאיכרים איבדו את היוזמה ואת הרצון לעבוד ("על חשבון הברון"), רובם עברו להעסקת ערבים. נגמר חלום העבודה העברית.
- חדירת התרבות הצרפתית לישראל על ידי הפקידים על חשבון התרבות העברית.

פעולות נוספות של הברון רוטשילד :

1. **תמיכה כלכלית והקמת מושבות חדשות** : הברון לא הסתפק בעזרה למושבות קיימות אלא הקים מושבות חדשות. הברון הקים את "מזכרת-בתי" על שם אמו, וגם את המושבה מטולה. כמן כן פרס חסותו על זיכרון יעקוב וראש פינה שנתקלו בקשיים כלכליים רבים. בנוסף, הברון תמך גם במושבות פתח-תקווה, יסוד המעלה וגדרה.
2. **הקמת כרמים ויקבים**: תוך זמן קצר ניטעו בכל המושבות כרמי-גפן, והברון דאג לכלכלת האיכרים, עד אשר יניבו הכרמים פרי. לאחר שבצרו את הכרמים - רכש הברון את כל היבול במחיר גבוה לצרכי היקבים שבנה בראשון-לציון וזיכרון-יעקב. לשם שיווק היין עודד הברון את הקמת חברת "כרמל", הידועה כיום כחברת "כרמל מזרחי לצורך זה אף ניסה להקים בית-חרושת לבקבוקים לא הרחק מזיכרון-יעקב.
3. **בריאות**: הברון דאג גם לבריאותם של האיכרים. בגלל הביצות שהיו אז בארץ, ועקב תנאי ההיגיינה הירודים, השתוללה מחלת הקדחת. הברון הקים מרפאות מרכזיות והושיב בהן רופאים, אחיות וחובשים לשם טיפול רפואי באיכרים ובמשפחותיהם. ליד המרפאות יסד בתי-מרקחת ומינה רוקחים שסיפקו תרופות לחולים.
4. **חינוך**: הברון דאג גם להקמת בתי-ספר ולהחזקת מורים בשביל ילדי המושבות. הוא רצה מאוד ששפת הלימוד תהיה עברית. ואכן, כמה מן המורים במושבות היו ממניחי היסודות של החינוך העברי בארץ ישראל.
5. **דת**: הברון הקים בכל המושבות בתי-כנסת נאים, בתי מטבחים, בתי-מרחץ ומקוואות-טהרה ודאג שבכל המושבות יהיו משמשים בקודש: רב, שוחט, מנקה בבית המטבחים, שמש בבית-הכנסת, ובלן בבית המרחץ. שמירת אורח החיים היהודי-מסורתי במושבות היה בעיניו עקרון ראשון במעלה.

תמונה: ויקיפדיה

המשרד הארצישראלי בראשות ד"ר ארתור רופין

המשרד הארצישראלי היה הגוף שייצג את ההסתדרות הציונית בארץ ישראל. הוא הוקם ביפו ב-1908 ובראשו עמד ד"ר ארתור רופין. תפקידו של המשרד היה לעזור בהתיישבות בארץ ישראל.

פעולות המשרד:

קניית אדמות בארץ ישראל - כ-67,000 דונם רכש רופין בשנים 1910-1914. בעמק-זרעאל, בגליל התחתון (פזורה ושרונה), בשרון (בסביבות כפר-סבא) וביהודה (בסביבות ירושלים). כן תקע יתד בצפון הנגב - ברוחמה.

הקמת חוות להכשרת עולים לעבודה: בשנת 1908 החל המשרד הארצישראלי בהקמת חוות לאומיות, אשר בראשן עומדים פקידים ציוניים ועובדים בהן פועלים יהודיים כדי שילמדו עבודה, יכירו את תנאי הארץ ויתנו בידם סכום כסף כלשהו. הוקמו חוות כנרת, חולדה ובן-שמן. הפועלים בחוות חיו בקומונות, בשל התנאים ובשל רעיונותיהם הסוציאליסטים.

פעילות ציונית בתחום החינוך והתרבות

החיאת השפה העברית: השפה העברית, שנוצרה בא"י בתקופת המקרא, הייתה שפת יומיום של היהודים עד תקופת בית שני. אך בתקופת הגלות, העם היהודי החל לדבר בשפות רבות, בהתאם למקום בו חיו. עם הזמן, העברית לא שימשה בחיי היומיום והפכה לשפת קודש- שרק תלמידי חכמים ידעו לקרוא בה. כך, לא

הייתה שפה אחת ששימשה את כל היהודים. העולים לארץ ישראל ביקשו להחיות את השפה העברית, כלומר להחזיר אותה לשימוש יומיומי ובעזרתה לאחד ולגבש את העם היהודי סביב שפה עברית ותרבות עברית.

אליעזר בן יהודה

תמונה: ויקיפדיה

בן העלייה הראשונה שהקדיש את חייו למפעל החייאת השפה העברית. הוא ואשתו הפסיקו לדבר רוסית ודיברו רק עברית וכך בנם איתמר היה לילד העברי הראשון, כלומר הילד הראשון ששפת אמו הייתה עברית. פעולותיו של בן יהודה בתחום החייאת השפה העברית:

- **עיתונות:** הוציא לאור עיתונים עבריים, בשם "מבשרת הציון" ו"הצבי", ועיתון לילדים בשם "עולם הקטן". מטרת פרסום העיתונים בעברית הייתה לעודד לימוד קרוא וכתוב בעברית ולהוכיח כי ניתן לעשות שימוש יומיומי ומודרני בעברית.
- **ועד הלשון:** הקים את "ועד הלשון" שהתפתח ל"אקדמיה ללשון העברית". הועד היה אחראי על מציאת מילים חדשות בשפה העברית למוצרים מודרניים, כמו רכבת או גלידה, שלא היו קיימים בתקופת התנ"ך ולכן לא הייתה עבורם מילה עברית.
- **מילון:** חיבר את "מילון הלשון העברית הישנה והחדשה" בו פורסמו בכל מהדורה כל המילים העבריות החדשות שהומצאו מאז המהדורה הקודמת.

מוסדות חינוך עבריים: בראשית ההתיישבות הציונית בארץ נעשו צעדים ראשונים לביסוס השפה העברית במערכת החינוך. במושבות הוקמו גני ילדים ובתי ספר, בערים נוסדו תיכונים כמו בית הספר החקלאי "מקווה ישראל" בחולון והגימנסיה "הרצליה" ביפו ובירושלים נוסד בית הספר לאומנות הראשון, "בצלאל". אך רק בחלק קטן מהמוסדות לימדו בעברית, מכמה סיבות:

המורים: רבים מהמורים לא ידעו עברית ברמה מספיקה ולא היו להם חומרי לימוד בעברית.

מימון: רבים מהמוסדות הוקמו ומומנו על ידי חברות אירופאיות שלא אפשרו לימוד בעברית. שתי חברות גדולות שפעלו בארץ בתחום החינוך הן "אליאנס" (כי"ח) הצרפתית ו"עזרה" הגרמנית, חברות יהודיות לא ציונית, שביקשו להפיץ תרבות צרפתית וגרמנית.

אחד הגורמים הפעילים ביותר במאבק על לימוד בשפה העברית היה "**הסתדרות המורים העבריים**", ארגון העובדים הראשון בארץ. הסתדרות המורים, בשיתוף פעולה עם אליעזר בן יהודה, פעלה להכשיר סגל מורים עבריים המסוגל ללמד מקצועות שונים בעברית. המורים קיוו שהילדים, שיתחילו לדבר עברית גם בבית, יפיצו את השימוש בשפה גם להוריהם וכך השימוש בעברית ילך ויגדל בכל היישוב היהודי.

"**מלחמת השפות**" / "**ריב הלשונית**": מלחמת השפות הייתה סערה ציבורית שהתרחשה סביב מקומה של השפה העברית במערכת החינוך היהודי בארץ. בשנת 1908 הודיעה חברת "עזרה" הגרמנית על הקמת מוסד ללימודים גבוהים בארץ ישראל בשם "הטכניקום" (כיום נקרא הטכניון), אשר יכשיר מהנדסים, טכנאים ומנהלי עבודה ובו יתנהלו הלימודים בגרמנית. החלטה זו נבעה בעיקר משיקולים מעשיים, מכיוון שגרמנית היא שפה עשירה, בה מונחים מקצועיים רבים והיא מקובלת בעולם המדעי. לעומתה, העברית היא שפה מתחדשת אשר חסרה מילים מקצועיות רבות ומעט מאד אנשים בעולם קוראים וכותבים בה. החלטה זו עוררה התנגדות רבה ביישוב היהודי בקרב המורים, התלמידים, הסופרים וחוגי הפועלים. ב 1912 פרץ מרד גלוי שכונה "מלחמת השפות", במהלכו החרמו מורים ותלמידים את מוסדות "עזרה" והקימו בתי ספר מתחרים. בשנת 1914 נכנעה הנהלת "עזרה" והסכימה לפשרה בה ילמדו ב"טכניקום" מתמטיקה ופיזיקה בעברית ועם הזמן את שאר המקצועות. אך כשפרצה מלחמת העולם עזבה חברת "עזרה" את עיסוקיה בארץ ישראל וכך השפה העברית הפכה לשפת הלימודים היחידה "בטכניקום". מאבק זה היה חריג בהשפעתו ומשמש כסמל לניצחון המאבק לתחיית השפה העברית.

הצהרת בלפור

תמונה - ויקיפדיה

Foreign Office,
November 2nd, 1917.

Dear Lord Rothschild,

I have much pleasure in conveying to you, on behalf of His Majesty's Government, the following declaration of sympathy with Jewish Zionist aspirations which has been submitted to, and approved by, the Cabinet

"His Majesty's Government view with favour the establishment in Palestine of a national home for the Jewish people, and will use their best endeavours to facilitate the achievement of this object. It being clearly understood that nothing shall be done which may prejudice the civil and religious rights of existing non-Jewish communities in Palestine, or the rights and political status enjoyed by Jews in any other country"

I should be grateful if you would bring this declaration to the knowledge of the Zionist Federation.

מסמך שהעניקה ממשלת בריטניה לתנועה הציונית. המסמך קיבל את שמו - "הצהרת בלפור" על שם שר החוץ הבריטי, ארתור ג'יימס בלפור שחתום עליו, והוא נשלח ללורד רוטשילד שהיה ממנהיגי התנועה הציונית בבריטניה. ההצהרה ניתנה במהלך המלחמה (1917) ותוך כדי כיבוש א"י בידי הצבא הבריטי. ההצהרה היא הראשונה שנתנה לתנועה הציונית את האישור להקמת בית והיא סללה את הדרך למדינת ישראל כעבור 30 שנים.

תוכן ההצהרה

"לכבוד לורד רוטשילד"

ממשלת הוד מלכותו רואה בעין יפה את יסודו של בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל ותעשה מיטב מאמציה להקלת הגשמת מטרה זו. בתנאי ברור שלא יעשה דבר העלול לפגוע בזכויות האזרחיות או הדתיות של עדות לא יהודיות הקיימות בארץ ישראל, או בזכויותיהם ובמעמדם המדיני של היהודים בכל ארץ אחרת.

אכיר לך תודה אם תמסור הצהרה זו לידיעת ההסתדרות הציונית"

הסבר התוכן:

ההצהרה בעיקרה מציינת הבטחה כלפי התנועה הציונית שלפיה "ממשלת הוד מלכותו (בריטניה) רואה ב"עין יפה" (באהדה) את ייסודו של בית לאומי לעם היהודי בא"י". כלומר, מוענקת תמיכה להקמת בית לאומי ליהודים בארץ-ישראל. לצד זאת, ההצהרה גם מציבים תנאים:

לא ייפגעו הזכויות האזרחיות והדתיות של העדות הלא יהודיות בא"י: עולה דרישה לתנועה הציונית שהזכויות הדתיות והתרבותיות של העדות הלא-יהודיות החיות בא"י לא ייפגעו.

לא ייפגעו הזכויות והמעמד הפוליטי של היהודים בכל ארץ אחרת: יהודים רבים פחדו שהקמת בית לאומי ליהודים יביא לגירושם ממדינותיהם, גם בבריטניה יהודים רבים טענו זאת וסעיף זה נועד להבטיח את השמירה על זכויותיהם.

קשיים העולים מניסוח ההצהרה

נוסח ההצהרה היה מעורפל ולא מחייב (בגלל רצון בריטי שלא להסתכסך עם הערבים). נוסח זה העלה קשיים ומספר ביטויים בהצהרה נותנים לכך ביטוי:

1. "רואה בעין יפה"- לפי ההצהרה בריטניה רואה בעין יפה את הקמת הבית הלאומי ליהודים, אבל אין כאן התחייבות לתמיכה.
2. "בית לאומי"- ממשלת בריטניה לא מגדירה בהצהרה מהו "בית לאומי" ומתחמקת מהבטחה להקמת מדינה או אוטונומיה (שלטון עצמי). אין הבטחה לשליטת יהודים במקום בצורה מדינית או בכל צורה אחרת שיכול להגדיר מה בסמכות היהודים ומה לא.
3. "בארץ ישראל"- אין הגדרת גבולות של ארץ ישראל. בריטניה משאירה את היהודים בחוסר וודאות לגבי הגבולות וגם ירושלים לא הוזכרה ולא הובטחה ליהודים.
4. "תעשה מיטב מאמציה"- בריטניה איננה מבטיחה שהיא תעזור ליהודים אלה מצהירה שהיא מכירה בשאיפות התנועה הציונית ותעשה כל שביכולתה על מנת לממש את שאיפותיה של התנועה. אין כאן התחייבות ממשית למדינה יהודית. על פי ניסוח זה לא ידוע לתנועה הציונית כמה ואם בריטניה תעזור.

האינטרסים של בריטניה לפרסום הצהרת בלפור

1. **שאיפה בריטית לחזק את מחויבות ארצות הברית להישאר במלחמה:** ארה"ב הצטרפה למלחמה לפני פרסום "הצהרת בלפור", אבל רבים בארה"ב התנגדו לכניסה למלחמה. בריטניה סברה שליהדות ארה"ב השפעה רבה על השלטון בארה"ב ושתמיכה בציונות תזכה אותם באהדת יהודי

ארה"ב, שישפיעו על הציבור והשלטון האמריקאי להמשיך ולהילחם לצד בריטניה.

2. שאיפה בריטית למנוע מרוסיה לצאת מהמלחמה: בשלב בו פורסמה ההצהרה הוכתה רוסיה קשות

ע"י גרמניה וסבלה מחוסר יציבות פוליטית. בריטניה חששה שפרישה רוסית מוקדמת מהמלחמה תקשה עליהם. הבריטים האמינו שליהודים השפעה בשלטון הרוסי החדש והם קיוו שיהודי רוסיה ישפיעו על השלטון להימנע מפרישה מהמלחמה.

3. חשש בריטי מהצהרה פרו-ציונית: הבריטים חששו שגרמניה תזדרז ותפרסם הצהרת כוונות אוהדת

לציונות ולשאיפותיה בא"י, עוד לפני שבריטניה תעשה זאת. בכך יזכו הגרמנים באהדת היהודים ויחזקו את מעמדם באזור. בכדי למנוע זאת, מיהרו הבריטים לפרסם את ההצהרה.

4. רצון בריטי להשתלט על ארץ-ישראל עם תום המלחמה: בריטניה הייתה מעוניינת להשתלט על א"י

עם סיום המלחמה בגלל אינטרס אסטרטגי- לידה עברו שתי הדרכים להודו, המושבה הבריטית החשובה ביותר (א"י הייתה חלק מהרצף היבשתי של בריטניה להודו, והיא שכנה סמוך לתעלת סואץ- הנותיב הימי להודו). בריטניה הניחה שהיהודים יהיו בעלי הברית הנאמנים ביותר שלהם בא"י, וכך הם יבטיחו את שליטתם בארץ.

התגובות להצהרת בלפור

תגובת הציונים: הצהרת בלפור עוררה התלהבות בתנועה הציונית. למרות האכזבה מהניסוח המעורפל והבלתי מתחייב, התנועה הציונית ראתה בה אירוע היסטורי אדיר, שחיזק את הביטחון ביכולת להקים מדינה יהודית בארץ ישראל. זו הייתה הפעם הראשונה בה התנועה הציונית זכתה לגיבוי של מעצמה גדולה לתביעתה על ארץ-ישראל, גם אם זהו גיבוי מעורפל.

תגובת היהודים המשתלבים: היהודים המשתלבים היו יהודים שחיו בעיקר במערב אירופה ולא היו ציונים, הם השתלבו במדינות בהם התגוררו, הם ראו בהצהרת בלפור איום. אנשים אלו ראו עצמם קודם כל כאזרחי ארצותיהם ורק אח"כ כיהודים וביקשו בכל מאודם להיחשב כאזרחים שווי זכויות בארצות אירופה. הם חששו שהצהרת בלפור תביא לפגיעה בזכויותיהם בארצות מושבם, ושהם יתפסו כמי שצריכים לממש את לאומיותם היהודית בא"י.

תגובת הערבים: האוכלוסייה הערבית בארץ ישראל גילתה עוינות רבה כלפי הצהרת בלפור, שכן הם האמינו שלהם יש בעלות על הארץ, ואילו ההצהרה לא הכירה בכך ואף נתנה עדיפות לתנועה הציונית. ההצהרה פעלה כגורם מתסיס שעורר את התנועה הלאומית הערבית המקומית בארץ והיא יצאה למאבק גלוי ביישוב היהודי ובתנועה הציונית.

קישורים למצגות ולסרטונים

[המרחב הפדגוגי, הפיקוח על ההיסטוריה, משרד החינוך](#)

[אתר תולדות ומט"ח – לאומיות](#)

אתר זה מכיל קישורים לכלל הנושאים בלאומיות.
לוחצים על הנושא הדרוש בענן התגיות

[המהפכה הצרפתית: מגוון מצגות, אאוריקה](#)

הגורמים להתעוררות הלאומיות באירופה

סרטון מסכם, Pocket teacher

התנועה הציונית - אתר hischool

אתר זה מכיל חומרים, מצגות וקישורים לנושאים הנלמדים. האתר חזותי, צבעוני, מאורגן ונעים לתלמידים.

סרטון היסטוריה לבגרות – ציונות ולאומיות

התפתחות הלאומיות היהודית Pocket teacher

הרצל מקים את התנועה הציונית - סרטון

מצגת מודרכת מאת המורה גל בובר

דרור פל שיעורים מצולמים

דרור פל, מורה להיסטוריה אשר מעלה סרטוני הסבר על הנושאים הלימודיים. ניתן לכתוב את הנושא הנדרש, ולקבל מגוון אפשרויות

pocket teacher

אתר המציע מגוון סרטונים, הסברים וחומרים נוחים ונגישים לתלמיד. יש לבחור את הנושא הרצוי

היסטוריה לבגרות

ציונות ולאומיות - התנועה הציונית, סרטון - Pocket teacher

אסטרטגיות למידה - היסטוריה – כתיבת תשובה בגרותית

תלמידים יקרים

בכתיבת תשובה בגרותית, עליכם לפתוח בכתיבת התשובה ברקע לתקופה שבה עוסקת השאלה, ורק אחרי כן לענות על סעיפי השאלה. לדוגמה – בשאלה בנושא הלאומיות באירופה, השתמשו ברקע לתקופת הלאומיות באירופה כמבוא לתשובה, ורק אחרי כן ענו על סעיפי השאלה, על פי ההנחיות הבאות:

חלק ראשון - ניתוח שאלות פתוחות

1. **מרקרו** את חלקי השאלה במרקרים שונים.
2. **רשמו** בצד את מס' סעיפי גוף התשובה.
3. **כתבו רקע** לתשובה בהתייחס לנושא השאלה (עד ארבע שורות).
4. **כתבו משפט פתיחה** לכול אחד מהסעיפים שמרקרנו בשלב 1 ו-2.
5. **כתבו סיכום קצר** (עד שתי שורות)

חלק שני- שאלות קטע מקור

1. **קראו** את השאלה.
2. **מרקרו** את סעיפי השאלה.
3. **מרקרו דברים חשובים בטקסט** (תאריך, שם הכותב וכו') אשר

רלוונטיים לשאלה שנשאלתם.

4. **כתבו רקע** לתשובה אשר מתייחס לנושא השאלה (עד ארבע שורות).

5. **כתבו משפט פתיחה** הקשור לנושא לכל אחד מהסעיפים שמרקרתם

בשלב 1 ו-2.

6. **כתבו סיכום קצר** (עד שתי שורות)

להלן דוגמאות לרקעים הפותחים תקופה

הכינו את הרקע ככרטיסיה לשימושכם. כפתיחה לתשובה בגרותית

הרקע כולל תיאור קצר של התקופה עליה מדובר, האירועים / אישים הבולטים שהשפיעו.

1. רקע לקשיים בצרפת בין שתי מלחמות עולם:

מלחמת העולם הראשונה הייתה הפעם הראשונה שהיו כל כך הרבה מדינות במלחמה אחת בו זמנית. הם נחלקו למדינות המרכז: גרמניה, אוסטרו-הונגריה והאימפריה העותומנית מול מדינות ההסכמה שהעיקריות בהן היו בריטניה, צרפת, בריה"מ וארה"ב. בנוסף על כך במלחמה זו השתמשו לראשונה בטכנולוגיה ונשק חדש כמו צוללות וטנקים. זאת הייתה מלחמה ארוכה שהמשכה 4 שנים היא הייתה סטטית (ללא תזוזה), מלחמת חפירות והיה בה שימוש בלוחמה פסיכולוגית להתיש את האויב. מרבית המלחמה הייתה על אדמת צרפת לכן צרפת נפגעה למרות שהייתה בין המדינות המנצחות. גם מפת העולם השתנתה לאחר המלחמה: מעצמות כמו אוסטרו-הונגריה והאימפריה העותומנית התפרקו, לעומתם קמו מדינות חדשות (**ראשי תיבות לזכור- פלאפל יצאה**) כמו: ליטא, לטביה, יוגוסלביה ועוד.

2. רקע לקבוצות היהודים בצרפת בין שתי מלחמות עולם:

בצרפת היו שתי קבוצות יהודים עיקריות: האחת "הצרפתים בני דת משה" (יזראלטים) שהיו ותיקים בצרפת, היה להם שיוויון זכויות (אמנסיפציה), הם היו בני המעמד הגבוה ועבדו במקצועות חופשיים. לעומתם "היהודים הזרים" הגרו לצרפת בשלושה גלים עיקריים: ממזרח אירופה, מהמדינות החדשות שקמו לאחר מלחמ"ע הראשונה, וממרכז אירופה בעקבות האנטישמיות והתפשטות הנאצים. קבוצה זו הייתה גדולה יותר מספרית, היא בלטה יותר בגלל שהדגישה את המאפיינים היהודים דתיים, וכמו מרבית המהגרים, היתה

שייכת למעמד הבינוני-נמוך. לשתי הקבוצות יש נקודות משותפות כמו הפחד מאנטישמיות וקיום חלק מהמצוות, וגורמים שהרחיקו וגרמו ליריבות ביניהם, כמו מידת השילוב והיחס לחברה והשלטון הצרפתיים.

3. רקע לגרמניה הנאצית:

גרמניה היתה ממדינות המרכז המפסידות במלחמת העולם הראשונה. מצבה לאחר המלחמה היה קשה מאוד, היא איבדה הרבה חיילים במלחמה, עלות המלחמה והחובות הגדולים שנשארו לה, מורל הגרמנים הנמוך בגלל ההפסד והשלכותיו, כל אלו הקשו על גרמניה. אך מעל הכול חוזה ורסאי שנוסח ע"י המדינות המנצחות ושגרמניה הוכרחה לחתום עליו ב-1919 היה המכה הקשה מכולם. בחוזה הושפלה גרמניה, היא הוכרה כאחראית העיקרית למלחמה ונחפה עליה לשלם פיצויים, לצמצם את צבאה, לוותר על חלק מהשטחים שלה. בנוסף על כך נכפה על גרמניה להחליף את צורת השלטון לדמוקרטית, צורת השלטון הזו החלישה עוד יותר את גרמניה וכבר בשנים הראשונות היו שלושה ניסיונות הפיכה בכוח. על רקע הקשיים הכלכליים ואי היציבות הפוליטית התחזקו המפלגות הקיצוניות: הקומוניסטים והנאצים.

4. רקע למלחמת העולם השנייה:

ב-1 בספטמבר פלש הצבא הגרמני לפולין תוך הפרה בוטה של חוזה ורסאי. בריטניה וצרפת דרשו מהיטלר לסגת ללא הצלחה, כעבור שלושה ימים הם הכריזו על מלחמה על גרמניה (למרות שבחצי שנה הבאה לא יגבו זאת במעשים "מלחמה מדומה"). המלחמה באירופה תהפוך למלחמת עולם גדולה וטוטלית. המלחמה נמשכה שש שנים, נעשה בה שימוש בטילים ונשק גרעיני ולראשונה היה רצח עם בהיקף כה גדול. המלחמה התנהלה באירופה, אסיה ובאוקיינוסים השקט והאטלנטי. הצדדים הלוחמים היו: **מדינות הציור:** גרמניה והמדינות תחת הנהגתה, הונגריה, בולגריה, רומניה, סלובקיה, יפן ואיטליה (**ראשי תבות לזכור: אסיה גר**). **בעלות הברית:** בריטניה, צרפת, ארה"ב, בריה"מ, ורוב מדינות אירופה שנכבשו. (**ראשי תבות לזכור: בצבא**)

5. רקע לשואה עד הפתרון הסופי (1939-1941):

ב-1 בספטמבר 1939 פלשה גרמניה לפולין ויחד עם בריה"מ כבשה אותה. לפי החלק הסמוי בהסכם ריבנטרופ-מולוטוב חולקה פולין לשלושה חלקים. חלק בשליטת בריה"מ, חלק גרמני והחלק האמצעי של פולין היה תחת פיקוח גרמני ונקרא הגנרל גוברמן והיה בהנהלת הנס פרנק. באיגרת הבזק ששלח הידרייך מגרמניה להנס פרנק הבהר שבחלק זה ירוכזו כל ה"גורמים הלא רצויים" לשלטון. ואכן שם הוקמו הגטאות הראשונים.

6. רקע לשואה בימי הפתרון הסופי (1941-1945)

ביוני 1941 תקפה גרמניה את בירה"מ במסגרת מבצע "ברברוסה". בכיבוש בריה"מ ראה היטלר כיעד חשוב באידיאולוגיה הנאצית והקמת הרייך השלישי. כמות היהודים שהיתה תחת שלטון נאצי גדלה מאוד בעקבות הכיבוש ולכן היה צורך לשנות את שיטת הטיפול בבעיה היהודית.

7. רקע למלחמה הקרה:

לאחר הניצחון במלחמ"ע ה-2 נותרו שתי מעצמות על עיקריות בעולם: ארה"ב ובריה"מ. שיתוף הפעולה הצבאי שאיחד אותם לצורך הניצחון על האויב הנאצי הערער (נהיה לא יציב) כבר בסוף המלחמה. לעומת זאת ההבדלים האידיאולוגיים והאינטרסים השונים בניהם הלכו והעמיקו. לאחר המלחמה נוצר קרע גלוי בין שני הגושים, המאבק בניהם קרוי "המלחמה הקרה"

8. רקע למלחמת ששת הימים:

מלחמת ששת הימים החלה ב-5.6.1967. המלחמה ארכה שישה ימים ובסיומה הגדילה מדינת ישראל את שטחה, היא כבשה את: סיני, ירושלים העתיקה ורמת הגולן. מלחמת ששת הימים מהווה את אחד הניצחונות המפוארים בתולדות מדינת ישראל ובתקופה זו בכלל. תוך זמן קצר הביסו כוחות ישראל את צבאות ערב והשתלטו על שטח הגדול פי שלושה משטח מדינת ישראל דאז.

9. רקע למלחמת הכיפורים:

המלחמה תפסה את ישראל לא מוכנה, במהלך צום יום הכיפורים. בשבת ה-6.10.1973 פתחו במלחמה בזמנית הסורים מרמת הגולן והמצרים מכיוון סיני במתקפה נגד ישראל. המלחמה נמשכה 18 יום, לאחר שישראל הצליחה לגייס את צבאה היא פתחה בבלימת הכוחות, אחר כך בהתקפה חזקה שהעבירה את הלחימה לעומק שטח האויב עד הכנעתם. מלחמה זו הכריחה את המדינה להפיק לקחים קשים ולהתמודד עם משבר חברתי שנוצר.